ذاكــرات عين كـــارم

זוכרות את עין כּארם

Remembering ’Ayn Karim

تحرير:
عمر اغبارية

الغلاف الأمامي:
عين كارم في بداية القرن العشرين
صورة نادرة محفوظة في
Matson Collection 1900 – 1926
بواسطة الموقع الإلكتروني
www.palestineremembered.com

الغلاف الخلفي:
خريطة فلسطين قبل النكبة
إعداد سلمان أبو ستّة

جمع معلومات ومساعدة في تنظيم الجولة في عين كارم:
وجيه عطاللّه – مخيم قلندية للاجئين
هشام ابو روزا - عين كارم/ يسكن في القدس

ترجمة عبري عربي وبالعكس:
عمر اغبارية

تصميم الكتيب:
محمود ياسين

طباعة:
مطبعة الرسالة – بيت حنينا، القدس

إصدار:
جمعية "زوخروت"
هاتف: ٦٩٥٣١٥٥ – ٠٣
فاكس: ٦٩٥٣١٥٤ – ٠٣
Zochrot
Ibn Gvirol 61
Tel Aviv Jaffa 64362

تحية وشكر خاص
إلى لاجئات ولاجئي عين كارم
الذين سمحوا لنا بدخول قريتهم

עריכה:
עמר אע'באריה

שער קדמי:
עין כארם בתחילת המאה העשרים,
תמונה מתוך
Matson Collection1900 - 1926
באמצעות www.palestineremembered.com

שער אחורי:
מפה של פלסטין לפני הנכבה
ערך סלמאן אבו סִתָּה

איסוף מידע ועזרה בהכנת הסיור לעין כארם:
וג'יה עטאללה - מחנה הפליטים קלנדיה
השאם אבו רוזא - עין כארם/ היום במזרח י-ם

תרגום מערבית לעברית ולהפך:
עמר אע'באריה

עיצוב החוברת:
מחמוד יאסין

הדפסה:
דפוס אלרסאלה, בית חנינא, ירושלים

הפקה:
עמותת זוכרות (ע"ר 580389526)
אבן גבירול 61
ת"א יפו 64362
טל' 6953155 - 03
פקס 6953154 - 03

תודה מיוחדת והערכה
לפליטות ופליטי עין כארם
שהרשו לנו להיכנס לכפרם

This booklet is published thanks to the support of

November نوفمبر تشرين ثان נובמבר
2008

© All rights reserved to those who were expelled from their homes

عين كارم - Ain Karim - עין כארם

1914

مقدمة

احتلت إسرائيل عام 1948 حوالي 40 قرية في قضاء القدس، وهدمت أغلب هذه القرى بشكل كلي، مثل لفتا وخربة اللوز وغيرهما. وهدمت عدداً منها بشكل جزئي وأسكنت عائلات يهودية في بيوت اللاجئين الفلسطينيين، مثل المالحة ودير ياسين. أما قصة عين كارم فإنها تتميز عن باقي القرى بأنها لم يهدم منها تقريباً أي بيت لمجرد التدمير أو الانتقام أو محو الهوية. كل بيوت القرية مسكونة اليوم من قبل عائلات إسرائيلية. ويعتبر المكان قرية ريفية جذابة. وقام إسرائيليون كثيرون، خلال 61 عاماً من الاحتلال، بتأليف قصص وأساطير عن القرية الساحرة، وأصدر فنانون أعمالاً فنية عديدة مستوحاة من جوّ القرية الهادئة، وتعقد جولات سياحية بين أزقة القرية وبيوتها الفخمة. فتصبح هذه المؤلفات والجولات مصادر معلومات عن القرية. وبطبيعة الحال، فإن هذه المصادر هي إسرائيلية وتروي قصة المكان من وجهة نظر إسرائيلية، فتقلل أو حتى تخفي الفصول العربية والفلسطينية والإسلامية من تاريخ البلد. فمثلاً، عندما تتجول اليوم في عين كارم فسوف ترشدك اللافتات الموجودة هناك إلى كل المواقع التاريخية والدينية في القرية ما عدا مسجدها. إنها محاولة رهيبة لتجاهل المسجد وتقترح على السائح أن يتجاهله أيضاً، رغم ارتفاع مئذنته في أهم مكان في مركز القرية فوق عين مريم. وكذلك لا تروى أحداث عام النكبة ولا يعرف القاريء أو السائح طبيعة الحياة والحضارة التي كانت سائدة في هذه البلاد خلال مئات السنين التي سبقت إقامة الدولة اليهودية، ولا حتى عشرات السنين الأخيرة قبل النكبة.

لقرية عين كارم تاريخ طويل يمتد على طول مئات السنين، ولكن من الصعب أن نعرف، من المصادر الإسرائيلية المتوفرة، ماذا حصل للقرية وأهلها عام 1948 وكيف كانت حياتهم قبل ذلك. لذلك، قامت جمعية "زوخروت" بجولة تعليمية في عين كارم وأصدرت هذا الكتيب لتحكي القصة التي لا تحكى عن عين كارم. خلال الجولة وضعت لافتات لتعلّم الناس عن مؤسسات ومعالم القرية قبل النكبة، وهذا الكتيب يحمل بين صفحاته معلومات عن القرية أخذت من كتب التاريخ وكذلك من شهادة لاجيء عكرماوي يسكن في عمّان. في الكتيب أيضاً وصف لمسار من نوع آخر للتعرف على قرية عين كارم وكذلك تحليل لمشاركة مواطنة إسرائيلية في الجولة مع لاجيء فلسطيني ابن عين كارم.

تصبو جمعية "زوخروت" من خلال فعالياتها إلى مساعدة

הקדמה

כארבעים כפרים פלסטיניים נכבשו באזור ירושלים בשנת 1948. רובם המוחץ נהרס כליל, כמו לפתא וח׳רבת אללוז. חלקם נהרס באופן חלקי. בחלק מהם יושבו מהגרים יהודים בתוך בתי המשפחות הפלסטיניות כמו אלמאלחה ודיר יאסין. עין כארם הינו מקרה מיוחד בשל העובדה שכל בתיו כמעט נשארו עד היום כמו שהיו בשעת כיבושם בקיץ 1948, למרות שכל תושבי הכפר גורשו ממנו ולא ניתן להם לחזור. במקומותיהם גרות משפחות יהודיות. במשך 60 שנים, סופרו הרבה סיפורים ואגדות על הכפר הקסום עין כארם, לא מעט יצירות אומנות חוברו בהשראתו של הכפר הפסטורלי וסיורים רבים התקיימו ועדיין מתקיימים בסמטאותיו ובין בתיו המפוארים. מטבע הדברים, הידע המיוצר היום על עין כארם נובע מנקודת מבט ישראלית. מייצרי הידע הללו מצניעים, בלשון המעטה, את פרק ההיסטוריה הערבי - פלסטיני של המקום. כמו סיפורה של הארץ הזאת על פי הגרסה הישראלית, אין איזכור, וודאי לא חיובי או אפילו הוגן, לחיי החברה והתרבות של העם הפלסטיני במשך מאות השנים, שלא לדבר על עשרות השנים שקדמו להקמת מדינת היהודים. יש לעין כארם היסטוריה עתיקת יומין, אך לא ברור - על פי מעצבי התודעה בעין כארם - מה קרה כאן בשנת 1948, אחת השנים המכוננות של ההיסטוריה המודרנית של המקום ושל הארץ. ההתייחסות ל״כפר ערבי״ כאל אגדה לא מחוברת לאדמה, לנוף, לתרבות ולהיסטוריה הפוליטית של הארץ הזאת היא אחד הנסיונות להעלים את הזהות הפלסטינית והערבית, וגם המוסלמית, של הארץ. השלטים הקיימים היום בעין כארם, יכוונו אותך לכל האתרים ההיסטוריים והדתיים שבכפר חוץ מאשר למסגד. מעשה מדהים להתעלם מהמסגד, ולהציע גם למבקרים להתעלם ממנו, למרות המיקום והבולטות שלו במרכז הכפר.

חוברת זו יוצאת לאור אחרי סיור שערכה עמותת זוכרות בכפר. גם החוברת וגם הסיור באו לספר את הסיפור הלא מסופר בימינו של עין כארם. סיפור הנכבה שלו. במהלך הסיור הועמדו שלטים שלימדו על הכפר הפלסטיני לפני הנכבה. החוברת מביאה חומר על החיים הפלסטיניים שהיו בכפר לפני 1948. החומר נלקח מספרי היסטוריה, וגם מעדותו המפורטת של אחד מפליטי הכפר המתגורר בירדן. העדות מובאת כאן בערבית ובעברית כמעט במלואה. בנוסף לכך, החוברת מתארת את מסלול הסיור ״האחר״ של ״זוכרות״ בעין כארם וכן התייחסות להתרחשות מיוחדת שקרתה במהלך הסיור על ידי ישראלית תושבת עין כארם ופליט פלסטיני בן הכפר.

الجمهور اليهودي في إسرائيل للتعرف على النكبة الفلسطينية، وتدعو إلى الاعتراف بحق عودة اللاجئين الفلسطينيين إلى وطنهم وتنادي بأن تتحمل إسرائيل مسؤوليتها عن نتائج النكبة الفلسطينية لفسح المجال أمام إمكانية مصالحة بين الفلسطينيين واليهود على هذه الأرض.

هذا هو الكتيب الـ 28 من سلسلة ذاكرات القرى المهجرة التي تصدرها جمعية زوخروت، صدر قبله كتيبات عن المواقع المنكوبة التالية: عجور، كويكات، أم برج، خربة اللوز، الشيخ مونّس، المالحة، العجمي في يافا، حطين، الكفرين، الشجرة، ترشيحا، بئر السبع، اجليل، اللجون، سحماتا، الجولان، اسدود والمجدل، خربة جلمة، الرملة، اللد، عكا، حيفا، عين المنسي، الحرم (سيدنا علي)، عين غزال، لفتا ودير ياسين.

"زوخروت"
تشرين ثان 2009

עמותת זוכרות רוצה, על ידי פעילותה, לסייע ליהודים בישראל לדעת יותר על הנכבה הפלסטינית, לקדם הכרה בזכות השיבה של הפליטים הפלסטינים למולדתם, ולקרוא לצד הישראלי לקחת אחריות על תוצאות הנכבה על מנת לסלול את הדרך לפיוס בין הפלסטינים ליהודים.

"זוכרות את עין כארם" היא החוברת ה- 28 בסדרת החוברות שעמותת זוכרות מפיקה לתיעוד הכפרים הפלסטינים שנכבשו ורוקנו מאז 1948. קדמו לה חוברות על המקומות האלה: עג'ור, כויכאת, ח'רבת אם בֻּרג', ח'רבת אללוז, אלשיח' מֻוַנִּס, אלמאלחה, אלעג'מי ביאפא, חִטין, אלכַּפְרֵין, אלשַג'רָה, תרשיחא, בִּאְר אלסַבְּע, גְ'ליל, אללַג'ון, סֻחמאתא, אלג'ולאן, אִסְדוּד ואלמַגְ'דַל, ח'רבת גַ'לַמה, אלרַמלה, אללִד, עכּא, חַיפא, עין אלמַנְסִי, אלחַרַם [סידנא עלי], עין עַ'זאל, לִפְתא ודיר יאסין.

זוכרות
נובמבר 2008

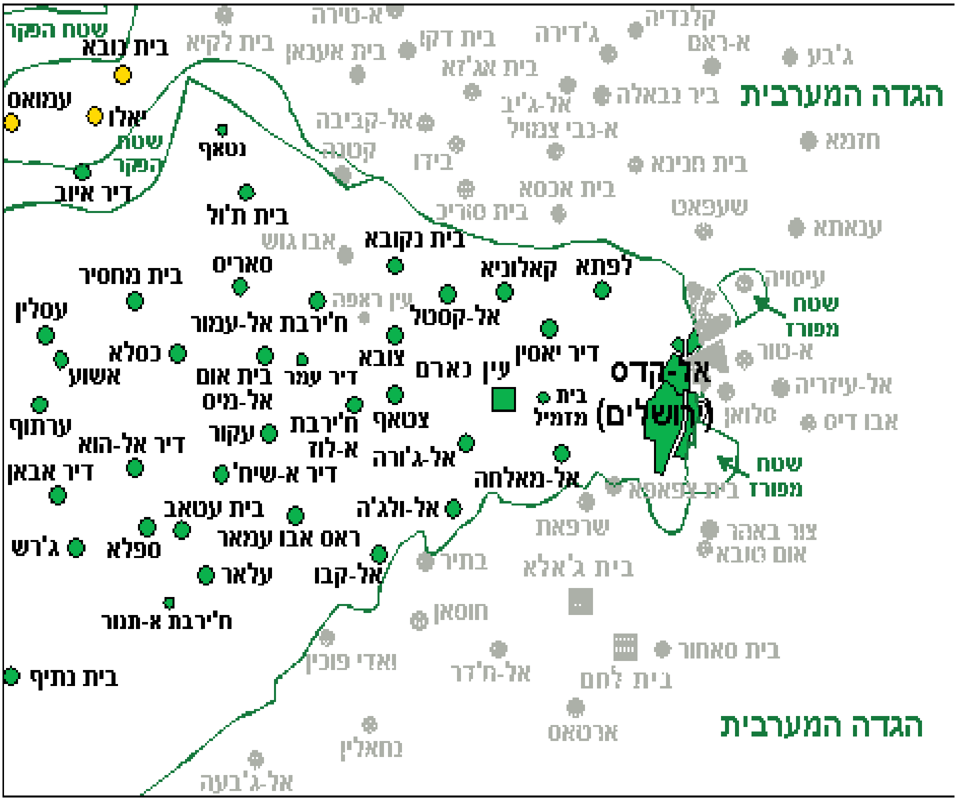

הכפרים שנהרסו באזור ירושלים ב 1948

عين كارم

كانت عين كارم تعد من ضواحي القدس, وكانت طريق مرصوفة بالحجارة تربطها بالطريق العام الذي يصل القدس بيافا, والذي يمر على بعد ثلاثة كيلومترات شمالي القرية. وتشير الأدلة الأثرية إلى أن هذا الموقع كان آهلا منذ الألف الثاني قبل الميلاد. وتقول إحدى الروايات إن عين كارم هي مسقط رأس يوحنا المعمدان, كما يقال إن السيد المسيح والسيدة مريم العذراء زارا عين كارم مرات عدة. وثمة اعتقاد أن الخليفة الثاني عمر بن الخطاب مر بها ذات مرة خلال الفتح الإسلامي, وصلى فيها. تبين السجلات العثمانية أن عين كارم كانت في سنة ١٥٩٦ قرية في ناحية القدس(لواء القدس), لا يتجاوز عدد سكانها ١٦٠ نسمة. وكانت عين كارم تؤدي الضرائب على عدد من الغلال والثمار.

في أوائل القرن التاسع عشر, ذكر الرحالة البريطاني جيمس بكنغهام أن ثمة مسيحيين في هذه القرية الصغيرة, وأن شجر الزيتون يكثر في الأودية المتاخمة لها. وأشار غيره من الرحالة, في وقت لاحق من ذلك القرن, إلى وجود كنيسة مار يوحنا الفرنسيسكانية ضمن دير في الجهة الشرقية، ودير آخر (راهبات صهيون) وكنيسة حديثة البناء. ويشير كتاب (مسح فلسطين الغربية) إلى أن مأوى روسياً كان في طور البناء سنة ١٨٨٢ , في أقصى غربي القرية, وإلى أن الفرنسيسكان أنشأوا مدرسة للبنين, وأن راهبات صهيون يشرفن على مدرسة ودار أيتامٍ للبنات.

ومع بداية القرن العشرين, توصل نفر غير قليل من أبناء هذه القرية إلى احتلال مناصب بارزة, كالشيخ عيسى منون الذي تبوأ في الأزهر الشريف في مصر منصب عميد كلية أصول الدين في سنة ١٩٤٤, وعميد كلية الشريعة في سنة ١٩٤٦. وقيل إن عين كارم كانت مقر القيادة السري الذي أدار منه الزعيم الفلسطيني الشهير عبد القادر الحسيني عملياته في الفترة ١٩٣٦- ١٩٣٩.

كانت عين كارم كبرى قرى قضاء القدس, سواء من حيث المساحة أو من حيث عدد السكان. وكانت منازلها مبنية بالحجر الكلسي والطبشوري وتعلو أبوابها ونوافذها قناطر مميزة. وكان عدد سكانها عام ١٩٤٥ ٢٥١٠ من المسلمين و٦٧٠ من المسيحيين. وكان السكان يتألفون من خمس حمائل, لكل منها حوش يجتمع فيه أبناء الحمولة للسمر

עין כארם

עין כארם היה עד 1948 אחד הפרברים של ירושלים. דרך מרוצפת באבנים חיברה בין הכפר לבין הכביש הראשי ירושלים ־ יפו, שעבר כ 3 קילומטר מצפון לכפר. ממצאים ארכאולוגיים מראים שהמקום היה מאוכלס כבר באלף השנייה לפני הספירה. קיימת סברה שבעין כארם נולד יוחנן המטביל, וכי ישו ומרים אמו ביקרו במקום מספר פעמים. מסופר גם שהחליף המסלמי השני, עֻמר בן אלח׳טאב התפלל במקום. מסמכים עת׳מאניים מראים שעין כארם היה בשנת 1596 כפר במחוז ירושלים ומספר תושביו אז היה לא יותר מ 160 נפשות. הכפר שילם מסים עבור סוגים שונים של ייבול חקלאי ופרות.

בתחילת המאה ה 19, החוקר הבריטי ג׳יימס בקנגהם סיפר כי היו נוצרים בכפר הקטן הזה, וכי עצי הזית היו רבים סביב הנחלים הסמוכים לכפר. חוקרים נוספים, בתקופה יותר מאוחרת מאותה מאה, ציינו את קיומה של כנסיית יוחנן המטביל בתוך מנזר בחלק המזרחי של הכפר, וכן ציינו את מנזר אחיות ציון ועוד כנסייה שעדיין בשלבי בנייה. הספר "מדידת פלסטין המערבית" מזכיר שמשכן רוסי היה בשלבי בנייה בשנת 1882 בקצה המערבי של הכפר, וכי הפרנצסקנים הקימו בית ספר לבנים ושנזירות "אחיות ציון" מנהלות בית ספר ופנימיה לבנות יתומות.

בתחילת המאה העשרים, מספר אנשים מהכפר הגיעו לתפקידים רמי דרג כמו השיח׳ עיסא מנון שהתמנה במצרים לדיקן מכללת לימודי הדת בשנת 1944 ולדיקן מכללת השריעה [ההלכה המוסלמית] בשנת 1946. יש הסבורים שעין כארם היה המקום הסודי שממנו פיקד המנהיג הפלסטיני עבד אלקאדר אלחסיני על פעולויותיו הצבאיות בתקופת המרד 1936-1939.

עין כארם הוא הגדול מבין כפרי ירושלים הן במחינת השטח והן מבחינת מספר התושבים. בשנת 1945 היו בכפר 3180 תושבים, מתוכם 670 נוצרים והשאר מוסלמים. התושבים היו בני חמש חמולות, לכל חמולה חצר שבני החמולה היו נפגשים בה בערבים ובאירועים מיוחדים. בעין כארם הייתה מועצה מקומית שניהלה את ענייני הכפר.

רוב אדמת הכפר הררית שננטעו בה עצי זית, גפנים ופרות שונים, אך היה בה גם אזור מישורי שנקרא אלמרוג׳ [העמקים]

والاحتفال بالمناسبات الخاصة. وكانت عيون كثيرة توفر للقرية مياه الشرب. وكان في القرية مدرستان ابتدائيتان (أحداهما للبنين والأخرى للبنات) ومكتبة وصيدلية, وكان فيها أيضا نواد رياضية واجتماعية عدة وجمعية كشافة للبنين. وكان سكان القرية يشهدون عروضا مسرحية, وكان من جملة وسائل الترفيه وسبل الإعلام الأخرى مسرح في الهواء الطلق, ومذياع في مقهى القرية موصول بمكبرات صوت لتمكين عدد كثير من الناس من الاستماع إليه.

كان لعين كارم مجلس بلدي يدير شؤونها الإدارية. وكان فيها على الرغم من وقوعها في منطقة جبلية, بعض الأراضي المستوية في الشمال (ولا سيما في منطقة تدعى المرج) تستنبت فيها الخضروات والأشجار المثمرة. وقد زرع الزيتون وسواه من الأشجار المثمرة والكرمة على المنحدرات الجبلية. في سنة ١٩٤٤, كان ما مجموعه ١١٧٥ دونما مخصصاً للحبوب, و٧٩٥٣ دونماً مرويا أو مستخدما للبساتين. وكان سكان عين كارم يعملون فضلاً عن الزراعة, في الصناعات الحرفية وفي صناعات خفيفة أخرى كمصنع تعبئة المياه المعدنية الذي كان في القرية, على سبيل المثال. وكان في القرية عدة كنائس وأديرة, أبرزها كنيسة يوحنا المعمدان (وتسمى أيضا كنيسة مار يوحنا), التي يقال إنها شيدت فوق الكهف الذي ولد فيه. ومن جملة المؤسسات المسيحية الأخرى: دير الفرنسيسكان, وكنيسة الزيارة, ودير مار زكريا, وكنيسة راهبات صهيون والقبور التابعة للكنيسة. كما يوجد في جوار نبع يسمى عين مريم مسجد ذو مئذنة, سمي المسجد العمري تيمنا بعمر بن الخطاب ثاني الخلفاء الراشدين.

احتلالها وتهجير سكانها

طوقت عين كارم على يد وحدة عسكرية تم تشكيلها من قوى متعددة, منها منظمة الإيتسل والجدناع (وهي كتائب شبيبة الهجاناه), وذلك في الأيام العشرة التي فصلت بين هدنتي الحرب (٩-١٨ تموز١٩٤٨), ويذكر كتاب "تاريخ حرب الاستقلال" الإسرائيلي أن القرية قصفت أول الأمر من هضبتين مجاورتين مشرفتين عليها, سميت أحدهما-

שבו גידלו ירקות ועצי פרי. בשנת 1944 היו בכפר 7953 דונם מיועדים לעצי פרי וגינות ירקות, ועוד 1175 דונם לגידול דגנים. בנוסף לחקלאות, חלק מתושבי עין כארם עסקו במקצועות נוספים ובתעשייה קלה כמו מפעל למילוי מים מנירלים ומשקאות קלים. היו בכפר שני בתי ספר, אחד לבנים ואחד לבנות. הייתה גם חנות ספרים ובית מרקחת, כמה מועדונים לספורט ופעילות חברתית, וכן תנועת צופים לבנים. תושבי הכפר נהנו מהצגות תאטרון, ומרדיו שהיה מחובר לרמקולים כדי לאפשר למספר גדול של אנשים להאזין לשידוריו. בכפר מספר גדול של כנסיות ומנזרים, המפורסמים שבהם בנוסף לכנסיית יוחנן המטביל, כנסיית הביקור, מנזר אחיות ציון והקברים השייכים לכנסיה. ליד מעיין מרים יש מסגד עם צריח.
משימת כיבוש עין כארם ב 1948 הוטלה על יחידה צבאית שהורכבה מחיילי האצ"ל והגדנ"ע. הכפר כותר על ידי הכוח הזה במהלך עשרת ימי ההפוגה בין שתי המלחמות 9-18.7.1948. ספרי היסטוריה ישראלים מלמדים שהכפר הופגז משתי גבעות סמוכות וכי תושבי הכפר נטשו אותו ביום ה 11 ביולי, למרות שקיימים דיווחים אחרים (ניו יורק טיימס) שהכפר נכבש בבוקר 18 ביולי. הערבים ראו במתקפה על עין כארם כהפרה להפוגה שסוכם עליה באזור ירושלים, אך הצד הישראלי טען שהוא סיכם עם וועדת ההפוגה שהפסקת האש לא תכלול את עין כארם. על פי הניו יורק טיימס, הצבא הערבי והמצרי שהיו באזור "לא הפגינו התנגדות משמעותית".
בשת 1949, הקימו הישראלים שני יישובים על אדמת הכפר הם אבן ספיר ובית זית. ובשנת 1950 נבנה בית הספר החקלאי עין כרם. כל אדמות הכפר סופחו לשטח עיריית ירושלים.

מקורות

- Khalidi Walid, All That Remains, 1990
- www.group194.info
- www.einkarem.info

لاحقا- جبل هرتسل. بينما يزعم المؤرخ الإسرائيلي بني موريس أن سكان القرية (هجروها) يوم ١١ تموز, تشير رواية الهجناه إلى أن ذلك حدث بعد أسبوع تقريبا. وكان ناطق إسرائيلي أعلن في ١٣ تموز أن القوات الإسرائيلية احتلت عين كارم بينما أشار تقرير لاحق نشرته صحيفة (نيورك تايمز) إلى أن القرية احتلت خلال الأسبوع التالي و في صبيحة ١٨ تموز. وقد نقل عن لسان قائد منطقة القدس الإسرائيلي, في ٢٢ تموز, قوله (إن قلعة عين كارم الصليبية) احتلت بين الهدنتين. ووصف مسئولون رسميون عرب الهجوم بأنه خرق لهدنة القدس, بينما قيل إن الجيش الإسرائيلي توصل إلى اتفاق مع لجنة الهدنة تستثنى بموجبه عين كارم من القرى التي يشملها وقف إطلاق النار الخاص بالمدينة المقدسة.

بدأ الهجوم على عين كارم في الساعة الثانية من فجر ١٨ تموز, إذ اقتحم الإسرائيليون أعالي جبل رَبّ, المشرف على القرية. وفي الساعة التاسعة صباحا سقطت القرية (من دون مقاومة), بحسب ما ذكر مراسل صحيفة (نيورك تايمز) الذي يمضي في تقريره قائلاً إن الجيش العربي والجيش المصري المتمركزين في المنطقة "لم يبديا مقاومة تذكر". لكن من المستبعد جدا أن تكون وحدات أي من الجيشين - فكم بالحري كليهما - موجودة في القرية آنذاك. ومع ذلك فقد أشار المراسل إلى أن سكان القرية, المعتبرة تقليدياً مسقط رأس يوحنا المعمدان, كانوا هجروها ولم يطلق سوى بعض الطلقات النارية على جندي عربي وحيد وهو يفر. ويقول موريس إن بعض سكان القرية كان قد هرب في نيسان ١٩٤٨, عقب مجزرة دير ياسين التي تبعد عن عين كارم ٢,٥ كلم فقط في اتجاه الشمال الشرقي.
في نهاية كانون الأول ١٩٤٨, بدأت حركة هجرة اليهود الجماعية باتجاه القدس, فاستقر نحو ١٥٠ عائلة في قرية عين كارم التي باتت تابعة لبلدية القدس الغربية الإسرائيلية.

المستعمرات الإسرائيلية على اراضي القرية

في سنة ١٩٤٩, أنشأ الإسرائيليون مستعمرتي بيت زايت وإيفن سبير على أراضي القرية. كما أنشئت عليها في سنة ١٩٥٠ مدرسة عين كارم الزراعية. وضمّت أراضيها إلى بلدية القدس الإسرائيلية.

القرية اليوم

عين كارم من القرى القليلة جدا التي سلمت أبنيتها, على الرغم من تهجير سكانها. ويقيم اليوم في منازل عين كارم عائلات يهودية, إضافة إلى عائلة عربية مسيحية واحدة كانت أبعدت في سنة ١٩٤٩ عن قرية إقرت (قضاء عكا), وتعيش الآن في مبنى مدرسة قديم تابع لدير الفرنسيسكان. وثمة بين المنازل الكبرى أبنية حجرية جميلة مؤلفة من طبقتين أو ثلاث طبقات ولها نوافذ مقنطرة وأبواب محفوفة بقنطرة كبرى تتخلف قليلا (كجواف المحراب) عن واجهة البناء. وفي القرية اليوم سبعة من الأديرة والكنائس, فضلا عن مقبرة للمسيحيين مجاورة للدير الروسي, وأخرى للمسلمين وسط القرية تغطيها النفايات والتراب, وتتعرض مؤخراً لمحاولات طمس معالمها وشق طرق فيها من قبل بعض المستوطنين الساكنين في البيوت المجاورة للمقبرة. وهي تضم قبرين بارزين يرتفعان عن باقي القبور. أحد القبور هو للشهيد اسماعيل الصوباني الذي سقط برصاص جنود بريطانيين قبيل ثورة ١٩٣٦ منحوت على قبره أبيات شعر قيلت في رثائه. ولا يزال مسجد القرية قائماً ولكنه مغلق مهجور، وكذلك لا زالت مئذنته قائمة. وتتدفق مياه عين مريم تحت المسجد. وقد بني مستشفى هداسا الإسرائيلي على أراضي القرية على جبل راس التوتة.

المصادر:
- www.group194.info
- www.einkarem.info
- وليد الخالدي، كي لا ننسى

حتى ١٩٤٨ ، دار ياسين محمد , بجانب العين

עד 1948 , בית יאסין מחמד , ליד המעין

Yassin Muhammad's house near the spring

عين مريم ومسجد عين كارم - بداية القرن العشرين
מעיין מרים ומסגד עין כארם - תחילת המאה העשרים

عين مريم ومسجد عين كارم - بداية القرن الواحد والعشرين، ينقصه الطابق الثاني الذي كان مدرسة البنين
מעיין מרים ומסגד עין כארם - תחילת המאה העשרים ואחת. נעלמה הקומה השנייה ששימשה בית ספר לבנים

شهادة

أنا اسحاق اسماعيل محمد الخطيب، ولدت بتاريخ 10/4/1929، في عين كارم. والدي هو الشيخ اسماعيل الخطيب واسم والدتي صديقة خليل سعيد.

السيد إسحاق الخطيب ولد في عين كارم يسكن حالياً في عمّان

أجرى المقابلة:
فواز سلامة – الأردن
تاريخ المقابلة: 4 آذار 2005
مكان المقابلة: منزل السيد إسحاق الخطيب في جبل التاج – عمّان، الأردن
ضمن مشروع التوثيق الشفوي للنكبة الفلسطينية في الموقع الإلكتروني
www.palestineremembered.com

تحرير المقابلة:
رنين جريس، عمر اغبارية، رقية محمد

الجغرافيا والتاريخ

تبعد عين كارم حوالي سبعة كيلو متر عن القدس باتجاه الجنوب الغربي. بالنسبة لاسم البلد هناك عدة آراء، يقال أنه اسمها كان عين كرْم وعين كَرَم وعين ستنا مريم وعين العذرا، وإن صحّت الأساطير كانت ستنا مريم تزور البلد وتزور خالتها اليصابات التي كانت ساكنة في عين كارم. كانت العين غير بعيدة عن المكان الذي تسكنه اليصابات. وسمي المكان باسمها، عين مريم. كانت عين دافقة جداً ويقال أنها كانت صحية. وكان يُصنع منها كازوز للبيع في القدس.

جغرافياً هي واقعة بين جبال. من الجهة الغربية جبل الراس ومن الجهة الجنوبية جبل راس التوتة ومن الجهة الشمالية جبل ياقوت والجهة الغربية كانت جبالها أوطا. لذلك البلد تكاد تكون في واد ولذلك كانت تكثر فيها العيون.

البناء كان في سفح الجبل الشمالي. بسمّوها وعر سارة، وفي الجبل الجنوبي كانت أديرة، كان فيها دير المسكوبية، وكان دير ضبيطا، كنا نسمّيه ضبيطا اللي هو تحريفنا لكامة اليصابات، هذه المنطقة لم تكن مسكونة من أهل البلد. كانت مسكونة من قبل الراهبات.

بتذكّر أيام السبت والأحد على زمان فلسطين تمتلي من أجانب وسوّاح ومن أهل القدس. مش صدفة، لإنها كانت مليئة بالأديرة والمدارس المسيحية، كان عنّا مدرسة راهبات الوردية ومدرسة راهبات اللاتين. خلال الحرب العالمية الثانية أجت الجاليات البولونية وسكنت فيها ثلاث أربع سنين. كانوا نازحين بسبب ظروف الحرب.

تحد بلدنا من الشمال دير ياسين (5-4 كيلومتر) وقالونيا، إحنا – عائلتنا - إلنا أراضي داخل دير ياسين وقالونيا. أراضينا كانت في القسطل والجبيعة اللي بعيدة عنا حوالي ستة كيلومتر باتجاه الغرب، وسطاف حوالي أربعة كيلومتر باتجاه الغرب. من الجنوب كانت الجورة بعيدة يمكن ثلاثة كم وبتير وبيت صفافا، ومن الشرق المالحة والولجة ولفتا. القدس كانت سبعة كم في الشمال الشرقي. كانت مستوطنات قريبة منا، كانت "بيت وجان" من الشمال الشرقي وكمان "بيت هكيرم". لم تكن علاقة بين أهل عين كارم واليهود. يمكن بعض أصحاب الأراضي القريبة منهم كانوا يقولوا أنه إلهم علاقة مع المختار "سوفر". أنا ما أذكر أي علاقة مع اليهود. يمكن كانت علاقة قبل الموجة

עדות

- " שמי אסחאק אסמאעיל מחמד אלח'טיב. נולדתי בתאריך 10/4/1929, בעין כארם. אבי הוא השיח' אסמאעיל אלח'טיב ושם אמי סדיקה ח'ליל סעיד".

מר אסחאק אלח'טיב נולד בעין כּארם מתגורר היום בעמאן

מראיין: פואז סלאמה- ירדן
תאריך הראיון: 4/3/2005
מקום הראיון: ביתו של מר אסחאק אל ח'טיב בשכונת ג'בל אלתאג'- עמאן, ירדן.
במסגרת פרויקט תיעוד הנכּבּה הפלסטינית באתר האינטרנט
www.palestineremembered.com

תמלול: רנין ג'רייס, עמר אע'באריה, רֻקַיָּה מחמד.
תרגום: נביל ארמלי, עמר אע'באריה

מקום

" עין כּארם הוא כפר המרוחק כשבעה קילומטר מירושלים מצד דרום מערב. ישנם הרבה דעות על מקור השם. ישנם שאומרים שהשם במקור היה עין כַּרְם או עין כַּרַם ועין (סבתנו/גברתנו) מרים ועין אלעד'רא (הבתולה). אם הסיפורים אכן נכונים אזי מריה הקדושה נהגה לבקר את דודתה אליסאבאת (אלישבע) שהתגוררה בכפר. מעיין המים לא היה רחוק מהבית בו גרה אליסַבּאת. והמקום נקרא על שמה, עין מרים. המעיין היה שופע מאוד ואומרים שלמים של המעיין היו סגולות שונות. ומימי המעיין ייצרו משקאות קלים וגזוז ומכרו אותם בירושלים.
מבחינה גיאוגראפית הכפר נבנה בין הרים. מהצד המערבי יש הר אלראס, ומדרום הר ראס אלתותה [ראש התאנה], ומהצד הצפוני הר יאקות, מצד מערב ההרים היו נמוכים יותר. ומכיוון והכפר יושב כמעט בתוך וואדי היו בו הרבה מעיינות.
הבתים היו למרגלות ההר הצפוני. השם של האזור וַעְר סארה [וַעְר - אזור חתחתים]. בהר הדרומי היו מנזרים, היה שם מנזר אלמסקוּבּיה [הכנסייה הרוסית], ומנזר דביטא שהוא בעצם שיבוש של המילה אליסבאת [אלישבע]. באזור זה לא היו בתים של תושבי הכפר ורק הנזירות התגוררו שם.
אני זוכר שבימי שבת ובימי ראשון, בתקופת פלסטין, היו מגיעים למקום הרבה תיירים והרבה ירושלמים. זה לא היה עניין מקרי כי הכפר היה מלא במנזרים ובבתי ספר נוצריים. היו אצלנו בית ספר נזירות אלוַּרְדִיָּה ובית הספר הלטיני לנזירות. במהלך מלחמת העולם השנייה הגיעו קבוצות של פולנים וגרו בכפר שלוש ארבע שנים. הם הגיעו בגלל המלחמה, מלחמת העולם השנייה.
מהצד הצפוני גבלו בעין כּארם הכפרים דיר יאסין כ 4-5 קילומטר וקלוניא [בית זית]. לנו, למשפחה שלנו, יש אדמות בתוך דיר יאסין וקלוניא. הקרקעות שלנו היו גם באלקסטל ואלג'ביעה שהייתה רחוקה כששה קילומטר בכיוון מערב וגם בסטאף, כארבעה

الصهيونية. بجيلنا ما كانت علاقة. يعني ثورة الستة وثلاثين كانت وأنا عمري ست سنوات، فأنا كبرت في فترة مناوشات.

المواصلات

الطرق بالبلد كانت ترابية، بس الطريق الرئيسي من القدس للبلد كان مزفّت، ولكن من المقبرة حتى العين كانت الطريق ترابية، حوالي اثنين كم، مع إنه الشارع بنتهي عند العين. طلعنا من البلد وكان هيك الوضع. الطريق لعين كارم بيبدأ من شارع القدس – يافا، بنفصل عند لفتا. من لفتا يأخذ الباص على الشمال (بدل ما يكمل لقالونيا والقسطل وأبو غوش وباب الواد)، بييجي على بيت هكيرم وثم "بيت وجان" ومن الشَّرَفة بنزل نزول.

إحنا كنا ساكنين في منطقة اسمها المروج. كان فيها دير للراهبات الفرنسيات اسمه دير راهبات صهيون، ليش اسمه دير راهبات صهيون ما بعرف. كانوا فرنسيسكان لاتين. دارنا ملاصقة لأراضيهم. ماخذين جبل كبير. كانوا فاتحين عيادة صغيرة، ويعلّموا الاولاد، ويستقبلوا سواح، وكان عندهم زيتون ورمان وأرضي شوكي وبساتين. كان عندهم عرباية من خشب وعجلاتها حديد فكانوا راصفين زقاق المرج بكتل صخرية صغيرة، هي الوحيدة اللي كانت مرصوفة. ومن دير اللاتين للشارع الرئيسي بعين كارم كانت طريق قصيرة يمكن 150 متر كانت مرصوفة.

كان عنّا أربع باصات بالبلد، كانوا مع بعض شركة مساهمة من بعض الأشخاص من عين كارم، أبو علي سمرين وعيسى عليا وطه منون. كان اسمها شركة باصات عين كارم.

(103) مجموعة من شباب عين كارم في مقهى زعتر سنة ١٩٤٤ وهم من اليمين: موسى حسين كامل، علي قوطة، محمد عيسى سارة، مصطفى روزا، عسكري بريطاني اسمه مايك، علي زيدان، محمود بطاح: لا يظهر سوى شعره، محمود حسين الزغبي، رؤوف محمد رؤوف والد الحلاق موسى الاخرس. ويظهر في الخلف دار محمد عطية.

קבוצת גברים בבית קפה "זעתר" בעין כארם בשנת 1944

www.palestineremembered.com

קילומטר לכיוון מערב. דרומית לכפר היה כפר אלג׳ורה [היום אורה] שהיה מרוחק כשלושה קילומטר, כך גם הכפרים בתיר ובית צפאפא. מהמזרח היו כפרי אלמאלחה, אלולג׳ה ולפתא. ירושלים הייתה רחוקה כשבעה קילומטר מהצד הצפון מזרחי. ליד הכפר היו כמה התנחלויות כמו בית וגן, מהצד הצפוני, ובית הכרם. לא היה קשר בין תושבי עין כארם ליהודים. יכול להיות שלכמה מבעלי הקרקעות שהיו קרובות להתנחלויות היו קשרים עם המוח׳תאר של היהודים ״סופר״. אני לא זוכר כל קשר עם היהודים. יכול להיות שהיו קשרים כאלה לפני הגל הציוני. אבל בדורנו לא היה שום קשר. מרד 1936 אירע כשהייתי בן שש ... גדלתי בתקופת חיכוכים ועימותים.

תחבורה

רחובות הכפר היו דרכי עפר. רק הכביש הראשי מירושלים לכפר היה כביש אספלט. מבית הקברות ועד למעיין הדרך הייתה גם דרך עפר, כשני קילומטר, למרות שהדרך מסתיימת ליד המעיין. עד שיצאנו מהכפר [ב-1948] זה היה המצב. הדרך לעין כארם מתחילה מכביש אלקֻדְס [י-ם]- יאפא, שמתפצל ליד לפתא. מלפתא האוטובוס פונה שמאלה - במקום להמשיך ישר לקאלוניא, אלקסטל, ואבו ע׳וש ובאב אלואד - עובר ליד בית הכרם ובית וגן, מגיע לאלשרפה ואז יורד לכפר. הבית שלנו היה באזור שנקרא אלמרוג׳ [העמקים]. שם היה מנזר לנזירות הצרפתיות ששמו מנזר נזירות סהיון [האחיות ציון], אני לא יודע למה קראו לו כך. הם היו פרנציסקאנים לטינים. הבית שלנו היה צמוד לאדמות המנזר. היה בבעלותם הר גדול. במנזר הם פתחו מרפאה קטנה וגם בית ספר לילדים. הם אירחו תיירים והיו להם עצי זית, רימונים, ארטישוק. היו להם בֻסתנים. הייתה להם גם עגלה מעץ שהיו לה גלגלים ממתכת לכן הם ריצפו את הדרך באבנים קטנות. זאת הדרך היחידה שהייתה מרוצפת. ממנזר הלטינים ועד הכביש הראשי בעין כארם הדרך הייתה קצרה, כמאה חמישים מטר, היא הייתה מרוצפת.

בכפר היו ארבעה אוטובוסים, כמה אנשים מעין כארם היו שותפים בחברת אוטובוסים, הם: אבו עלי סמרין, עיסא עליא וטאהא מנון. לחברה קראו חברת אוטובוסים עין כארם.

שכונות ומשפחות

הכפר היה מחולק לשכונות. מהצד הצפוני וַעְר סארא [אזור חתחתים על שם שרה], שכונת אלדְוַּאר, אלחארה, אל חרג׳ה שהייתה בעצם כיכר, אל נוַּאדִר,אלמְהַלִל, אלמֻרוג׳, אלעין, וַעְר אלנסארא [אזור חתחתים של הנוצרים], ומרכז הכפר שהקיף את המנזר. אומרים ששם היה ביתנו הראשון, אך אני לא זוכר זאת. משם התרחב הכפר. כל הר ראס אלתותה היה מלא במנזרים או בחורשות.

משפחות בעין כארם... משפחת אלדְוּאר הייתה במרכז הכפר ליד בית הקברות, משפחת אלחארה גם היא גרה שם ומנזר הלטינים הפריד בין שתי החמולות. מערבית למנזר התגוררה חמולת זַעַ׳ב. היא המשפחה שלי. אנחנו יצאנו ממרכז הכפר מערבה לכיוון אל מרג׳ [העמק]. משפחת עלי התגוררה באזור וַעְר סארה, בחלק המזרחי. אחרי שהתרחב הכפר התערבבו המשפחות. חארת אלנסארא [שכונת הנוצרים] הייתה במרכז הכפר ליד חארת [שכונת] אלדואר ליד המנזר. היו נוצרים שגרו בוַעְר אלנסארא דרומית מזרחית לכפר. מספר הנוצרים היה אולי 400 איש. היו שם נוצרים לטינים ואורתודוקסים. מהלטינים היו משפחות רחיל, ג׳רְיִס, בְּחִ׳ית, עוַּאד, ספִּיֶה, רוק, ומשפחת עביס. המח׳תאר של הנוצרים

الحارات

القرية مقسمة حارات. من الشرق وعر سارة، حارة الضوار ، الحارة، الحرجة وكانت مجرد ساحة، النوادر، المهلل، المروج، العين، وعر النصارى، ونص البلد محيط بالدير ويقال إنه بيتنا الأساسي هناك بس أنا ما لحقتوش. من هناك توسعت البلد. كل جبل راس التوتة كان كله أديرة وأحراش.

عائلات عين كارم: حارة الضوار في نص البلد عند المقبرة، حمولة الحارة ساكنة كمان في نص البلد يفصلهم الدير. وغربي الدير كانوا دار زغب. احنا طلعنا من نص البلد باتجاه المرج في الغرب أو نواحي العين. دار علي أخذت جهة وعر سارة، الجهة الشرقية. بعد ما توسعت البلد صار اختلاط بين العائلات وسكنوا مع بعض. حارة النصارى في نص البلد جنب حارة الضوار جنب الدير، وفي مسيحية سكنوا في وعر النصارى الموجود جنوب شرق البلد. عدد المسيحية يمكن حوالي 400 شخص. كان من المسيحية

القسم القديم من عين كارم قبل ١٩٣٥
החלק הישן של עין כארם לפני 1935
The old part of ʿAyn Karim - befor 1935
www.palestineremembered.com

היה יעקוּב עביס. הייתה גם משפחת אלוַּכּים שממנה היה הרופא היחיד בכפר, משפחות הנוצרים היו משפחות קטנות. האורתודוקסים היו בעצם משפחה אחת, משפחת אל ג׳עניני. והייתה להם כנסייה משלהם.

דת

יש בכפר מנזר הלטינים וכנסיית מר יוחנא. אני לא יודע מה מקור השמות. למרות שאני זוכר שכשהייתי ילד, עדיין לומד בבית הספר, היה ספָר אחד שהיה לו חדר במנזר והוא נהג ללכת בדרך ארוכה על מנת להגיע לחדר שלו. יום אחד החליטו לבנות לו מדרגות מחצר בית הספר וכשהכינו את היסודות מצאו שם שרידי פסיפס וכל מיני עתיקות. חפרו מתחת למנזר ומצאו מנזר עתיק וכל מיני עתיקות וקברים. מספרים שייתכן ויוחנא [יוחנן] המטביל נהג להגיע למקום ומספרים גם שדודתה של מריה הקדושה הייתה שם עם זכריא. מצאו כל מיני דברים שמוכיחים שהנוצרים התגוררו שמה לפני התקופה המוסלמית. אנחנו הגענו לכפר בימי סלאח אלדין ומספרים שאנחנו שייכים לשבט בני חסן על שם חסן אלהלאלי [ראה הרחבה בחוברת על השבט]. הכנסייה הזאת הייתה הגדולה ביותר. הייתה גם כנסייה לנזירות במנזר סהיון [אחיות ציון] וכנסייה נוספת במנזר אליסבאת [אלישבע] ועוד כנסייה במנזר אלסאלחיה שלא הייתה בשימוש כי לא היו שמה נזירים. אני זוכר את יום ראשון כיום יפה, כי כל הנוצרים היו הולכים לכנסייה בבגדיהם החדשים והנקיים.

התיירות הדתית הייתה בשתי עונות, אני לא זוכר באיזה חודש, הייתה תנועת תיירים למנזר אל מסקוביה. קראנו לזה חג ״אלקונה״, שיבוש למלה איקונה [איקון]. הגיעו אז ארכיבישופים והרבה רוסים אורתודוקסים והם נהגו להביא איתם הרבה איקונים, ציורים, סמלים וקישוטים דתיים, כולם היו נזירים ואנשי דת, אולי שישים שבעים נזירים שחגגו את החג בכנסיית אל מסקוביה. כנסיית אל מסקוביה השתלטה על הר שלם, יכול להיות שהם תכננו להתרחב, האזור היה מדהים אך לא היו בו שום מבנים או בתי קפה, רק נוף מקסים.

בכפר היו שני מקאמים [מקום מסלמי קדוש], מקאם ג׳לג׳יל שנמצא מזרחית לכפר ומקאם אל חג׳ עבֵּיד במרכז הכפר. המקאם היה קטן ומוקף בחומה נמוכה ומרוצף, בתוך המקאם היה קבר בנוי בצורת קשת והיה בו חדר נוסף שאין לי מושג מה היה בו ושהיה אסור להיכנס אליו.

נהגנו לשחק בחצר של קבר השיח׳ עבֵּיד. בקבר ג׳לג׳יל היינו הולכים רק כדי להדליק נרות. היה אסור לאכול מפרי הגן שמסביב לקבר. סיפרו לנו שמי שעולה על אחד העצים ואוכל מהפרי היה קופא במקומו. כל אלה כמובן סתם דיבורים, אני נכנסתי לגן ולא קרה לי כלום.

בריאות

מרפאת הכפר הייתה במנזר נזירות סהיון [ציון]. נהגנו לשחק בסמטה וכל נשות הכפר היו מביאות את ילדיהן למרפאה. הייתה שמה רופאה נזירה אחת והיה בית מרקחת ורוקח שהכין בעצמו את התרופות.

היה גם רופא אחד מהכפר ממשפחת וָכִּים אבל הוא עבד בירושלים, הוא היה רופא כללי. עבד בכפר גם רופא יהודי ששמו שור. הייתה לו מרפאה, ואני זוכר אותו נמוך קומה ושמן ומדבר ערבית. הייתה לו מרפאה בכפר אבל הוא לא גר שם. אחר כך הגיע עוד רופא יהודי ופתח מרפאה נוספת ליד בית הדוד שלי. מרפאת שור הייתה במרכז הכפר וקרובה למנזר. אני יכול להראות לך על המפה איפה זה בדיוק. הרופא השני הגיע בשנת 46 או 47. הראשון

لاتين وكان روم. من اللاتين كان عائلة رحيل، جريس، بخيت، عواد، صافية، روك، وعائلة عبيس. والمختار يعقوب عبيس، وعائلة الوكيم ومنها الدكتور الوحيد بالبلد. عائلات صغيرة. والروم كانوا يتكونوا من عائلة واحدة هي عائلة الجعنيني. كان عندهم كنيستهم.

الأديان

كان في عندنا كنيسة دير اللاتين، وهي كنيسة مار يوحنا، مش عارف ليش هيك اسمها. بس وأنا بالمدرسة بتذكر كان في حلاق اله غرفة بالدير وكان يلف لفة طويلة عشان يوصل غرفته، قرروا يعملوا له درج من ساحة المدرسة، ولما عملوا الدرج لاقوا موزايكا وآثار، حفروا تحت الدير ولاقوا دير وشغلات قديمة وقبور، ويقال انه يوحنا المعمدان كان يلجا الى هذا المكان، ويقال انه خالة ستنا مريم كانت موجودة هناك هي وزكريا. وشو في كمان من الملامح... ما يدل انه المسيحيين سكنوا فترة قبل ما أجا العصر الإسلامي. إحنا سكنا البلد مع حملة صلاح الدين ويقال انه إحنا من بني حسن نسبة الى السلطان حسن الهلالي، وهاي الكنيسة كانت الأكبر. وكانت كنيسة للراهبات في دير صهيون وكنسية أخرى في دير اليصابات وكنسية أخرى في دير الصلاحية وكانت لا تستعمل لأنه الرهبان ما كانوا هناك، وكان في كنسية الراهبات جنب الدير، كان مدرسة بنات. وكان يوم الأحد جميل، لانه كل المسيحيين بلباسهم الجديد والنظيف يتكاثروا على الكنسية. كنسية الروم كان موضوع آخر، كانت كنسية كبيرة بس عملياً ما كان في روم عنّا إلا عائلة واحدة، عائلة جعنيني.
كان في سياحة دينية تمر بفترتين، مش عارف بأي شهر، كان في سياحة للمسكوبية، كنا نسميه عيد القونه، من الأيقونة، كان ييجو مطارنه وروس ارثوذوكس، وييجو بالأيقونات، كلهم رهبان ورجال دين، حوالي 60 - 70 راهب ويعملوا الاحتفال بكنيسة المسكوبية،. بس هاي المسكوبية كانت ماخده جبل كامل وعلى ما يبدو انه كانت بدها تتوسع. منطقة سياحية جميلة بس بدون سياحة، ما كان في مقاهي ولا شي بس منظر ساحر.
في البلد كان مقامين، مقام اسمه جلجيل شرق البلد، ومقام الحج عبيد في وسط البلد. مقام صغير، مسوّر بسور صغير حوالي متر ومبلط، وفيه ضريح القبر بشكل قوسي وفي غرفة ثانية ما بعرف شو فيها، ومش مسموح دخولها، بس بساحة قبر الشيخ عبيد كنا نلعب. جلجيل ما بعرف، فقط كنا نروح نحط شمع أو سراج، والبستان اللي حواليه كان محرّم نوكل منه لأنه إذا أكلنا أو طلعنا على شجرة بقولوا انه الإنسان بتجمد.
بس طبعاً هذا حكي. أنا دخلت البستان وما صار اشي.

الصحة

عيادة البلد كانت براهبات صهيون، بتذكر كنا نلعب بزقاق وكل نسوان البلد يحملوا أطفالهم ورايحات جايات على العيادة، كانت راهبة دكتورة هناك. كان في صيدلية وكان الصيدلي نفسه يركـّب الأدوية. وكان في دكتور من بلدنا من عائلة وكيم بس كان يداوم بالقدس. كان دكتور عام. كان في دكتور يهودي بالبلد اسمه شور، كان فاتح عيادة، وأنا بتذكره كان قصير وناصح وبحكي عربي، وكان عنده عيادة

הגיע הרבה לפני, אולי סמוך ל-1936.
בית המרקחת היה במרכז הכפר בדרך למעיין מול בית קפה ח׳ליל מנון. בית המרקחת היה שייך לבחור ממשפחת אלשעֵיבּי ושמו אבו עזמי. הוא היה מכפר דיר ע׳סאנה ולא מעין כּארם. אני חושב שהם היו שניים באותו בית מרקחת אחד ממשפחת שעיבי ואחד ממשפחת שהאבי, אני זוכר שאחר כך נפגשתי עם הבן של שהאבי במסגרת פעילות פוליטית, שמו היה אחמד אלשהאבי.
לדוקטור וַכִּים הייתה מרפאה אבל אני חושב שבסוף הוא סגר אותה ופתח אחת בירושלים. אני זוכר שכשהייתי חוזר לכפר בלילה או אחר הצהריים הוא היה עולה על אותו אוטובוס ובבוקר היה נוסע איתנו במונית.
כשהיינו זקוקים לבית חולים הלכנו לירושלים. ירושלים הייתה קרובה. אנשים הגיעו לשם באוטובוס, בירושלים היו בתי החולים הצרפתי והאיטלקי. אני זוכר שפעם לקחו אותי לבית החולים הצרפתי אחרי שנשך אותי כלב שהיה נגוע בכלבת.

מים

בעין כּארם היו הרבה מעיינות תודות למיקום של הכפר במעֵין ואדי, מי ההרים הגיעו לתחתית הוואדי. המעיין העיקרי, עין כּארם [מעיין כּארם], שזרם במרכז הכפר הוא שסיפק את מרבית המים לתושבים ולחקלאות. היו גם כן הרבה מעיינות מחוץ לאזור המגורים כמו למשל עין רֻוַּאס, שהשקה הרבה גנים ומטעים. המיקום של המעיין הזה היה צפונית מערבית לכפר קרוב יותר לקאלוניא, מי שניצל את המעיין הזה היו בעלי האדמות באזור. לנו היו קרקעות שם, היו הרבה בסתנים שהיו שייכים למשפחת זע׳ב, המים במעיין זרמו כל השנה, היו שמה שתי בריכות, בריכה לחיות ובריכה לאנשים. מסביב למעיין היו כעשרה או עשרים דונם של מטעי פרי. כל מי שעבר ליד המקום השתמש במעיין. היו שם גם מעיין חראש שהיה יותר קטן וזרימתו הייתה יותר חלשה. היה גם מעיין אלח׳נדק דרומית מערבית לכפר שהיה קרוב יותר לכפר סטאף, למעיין הזה היו הרבה בריכות ומסביבו הרבה ביתנים, היה שם מעיין ביר אלקְֻף, שמעליו בנוי בית חולים הדסה היום. והיה גם עין אלחֲנַכְּ מערבית לכפר. כל המעיינות האלה היו טובים לשתייה. אני אישית שתיתי ממעין חראש וממעיין רואס וממעיין אלח׳נדק, איפה שנהגנו לשחק כדורגל במגרש קרוב. באזור המגורים היה מעיין אחד בלבד, המעיין העיקרי, הוא מעיין אלעד׳רא [הבתולה], או מעיין מרים הקדושה. אומרים שהיא נהגה להביא לדודתה מים מהמעיין הזה. הזרם של המים חזק מאוד כל ימות השנה וסיפק את כל צרכי התושבים. למעיין הייתה בריכה אחת ושאר המים פשוט זרמו. המים נשפכו מגובה של מטר או מטר וחצי לתוך הכדים. גודל הבריכה היה חמש כפול ארבע מטר והייתה בגובה שלוש מטר לפחות, וממנה התחיל תור להשקיה. מי הבריכה היו מלוכלכים ואף אחד לא שחה בתוכה. עד שנת הנכּבה לא היו בכפר מים זורמים בבתים, ז״א דרך צינורות. הנשים היו נושאות את הכדים על ראשיהן והולכות להן בכביש הראשי, זה היה המראה השגור והפולקלוריסטי, זה היה דבר יפה, ומבחינת הבנות זאת הייתה ההזדמנות היחידה שלהן לצאת מהבית. הן היו קוראות אחת לשנייה ״יאללה ע אלעין״ [יאללה אל המעיין]. הבחורות של עין כּארם היו יפות, הן היו הולכות עם הכדים על הראש באיזון יוצא מן הכלל.
הבארות היו מעטות, בבית שלנו הייתה באר, אבל בבתים שמסביב לאף אחד לא היה באר.

بالبلد بس ما كان ساكن بالبلد.
وبعدها أجا كمان دكتور يهودي آخر وفتح عيادة أخرى قريب من بيت خالي. عيادة شور كانت بنص البلد قريبة من الدير، بالخارطة بقدر اشرح لك وين. الدكتور الثاني أجا يمكن بال 47 أو 46 والأول كان قبل، يمكن بعد ال 36.

الصيدلية كانت بنص البلد على طريق العين، قبال قهوة خليل منون، كانت لواحد من دار الشعيبي اسمه أبو عزمي من دير غسانة، مش عكرماوي. أظن هم اثنين واحد شعيبي وواحد شهابي بنفس الصيدلية، الشهابي ... التقيت مع ابنه بعدين بالعمل السياسي، اسمه احمد الشهابي.

الدكتور الوكيم كان له عيادة... بس بالأخير يمكن سكّر وفتح بالقدس، أنا بتذكر لما كنت أرجع بالليل، وبعد العصر كان يرجع معنا بالباص والصبح كان يطلع معنا بالتاكسي. لما كنا نحتاج مستشفى كنا نروح عالقدس. القدس قريبة، الناس كانت تطلع بالباص. فيها المستشفى الفرنسي والايطالي، أنا بتذكر المستشفى الفرنسي لأنه مرة عضني كلب مسعور وأخذوني هناك.

الماء

كان بعين كارم كثير عيون بسبب انه القرية كانت أشبه بواد وبالتالي مياه الجبال تتفجر بقاع الوادي بآخر السفوح. يعني عين كارم الأساسية واللي بتصبّ بنص البلد هي كانت اللي بتزود أهل البلد بكل شي وسقي المزروعات. كانت ترويها كلها. بمنطقة اسمها الجناين. لكن أيضا في كثير من العيون خارج المنطقة السكنية وهذه عيون دائمة، مثلا عين رواس، وسميت نسبة الى واحد من شيوخ الأولياء، وهاي كانت تسقي بساتين كثيرة، موقعها شمال غرب البلد، اقرب لبيت هكيرم ولقالونيا, هاي كانت خارج مساحة السكن، كان يستفيد منها أصحاب الأراضي في المنطقة. يعني إحنا كان عنا بستان هناك، كان في عدة بساتين ومعظمها لدار زغب. المي في العين كانت دائمة السيلان، كان في بركتين، بركة للدواب وبركة للناس. كان في حوالي عشرة أو عشرين دونم بساتين. اللي رايح واللي جاي كان يستفيد من هاي العين. وكان في كمان عين حاراش اصغر منها واقل تدفق.

بمساحة السكن كان في بس العين الرئيسية. كمان فيها عين الخندق، جنوب غرب البلد اقرب لبلدة سطاف. هاي العين كان الها برك وحواليها بساتين. وكان في بير القف المقام عليه هداسا الآن، كان جنوب البلد. وفي عين الحنك غرب البلد. أنا بقول يمكن بفضل جغرافية البلد وموقعها بتكثر فيها العيون. وكلها صالحة للشرب. أنا شربت من حاراش وعين رواس، وبعين الخندق كنا نروح نلعب كرة لأنه كان في ملعب قريب عليها.

العين الرئيسية هي عين العذرا أو عين ستنا مريم، والسبب انه كانت ستنا مريم تيجي تزور خالتها، وخالتها قريبة من العين، ويقال انه كانت تروح تملي لها مي من هذه العين.

عين متدفقة جدا. يمكن مش اقل من 7 انش، ودائمة بكل الفصول على مدار السنة ومدار الساعات. وكانت تكفي احتياج أهل البلد، من سقي الجناين لدواب البلد، الى السكان، غسيل وشرب وحمام وكل شي. كان في إلها بركة واحدة عشان السقية وما تبقّى كانت مي جارية. هي بتصبّ من علو متر أو متر ونص عن الأرض والناس تحط الجرة وتمليها. البركة يمكن

95% מאספקת המים הגיעה מהמעיין, רק במקרים נדירים השתמשנו בבאר. הכפר לא ידע צימאון!

כלכלה

בכפר לא היה חשמל. היו כמה גנראטורים בכמה בתי קפה. בבית הקפה של ג'עפר היה גנראטור קטן שנהגנו להטעין דרכו את סוללת הרדיו. נהגנו להאיר את הבתים במנורה [כמו מנורת שמן] , זכוכית ארוכה, קראנו לה מנורה מספר 1. המנורות הודלקו באמצעות נפט כמובן. מעטים השתמשו ב"לוקס". לדודי היה אחד כזה שהשתמש בו כשקיבל את פניהם של האורחים. בשנות הארבעים היה ניסיון להאיר את הרחובות בפנסי "לוקס", בסוף שנות הארבעים. במרכז הכפר הייתה תאורה, הייתה תאורה בכניסה למנזר ובשכונת הנוצרים, זה מה שאני זוכר. היו הרבה חנויות שמכרו נפט, אני זוכר אחד ממשפחת אלעַרב שהיה ידוע במכירת נפט ודלק, בדרך המעיין ליד בית המרקחת.
היו בכפר כמה חנויות בשר, בעיקר שחטו שם כבשים. כמו אטליז אלחג' אלבדוי, אטליז אסמאעיל יעקוב ואטליז אחיו יוסף. היו אחד ליד השני, אחד בשכונת הנוצרים והשני מחוץ לשכונה אך רחוק ממנו רק עשרים מטר. שני האטליזים קרובים מחומת המנזר. לא רחוק מאטליז נמורה היו בית הבד וטחנת הקמח של דודי המח'תאר עבד אללה סעיד.
מכולת עת'מאן, ממשפחת חאמד, הייתה מול המנזר בדיוק, הוא מכר הכי הרבה ירקות. לידו בשכונת הנוצרים, נשים היו יושבות עם הסלים, פותחות "בסטות" ומוכרות ירקות שהיו קוטפות מהגינות שלהן. היה מעין שוק קטן ולזמן קצר. היו כעשר בסטות. התיירים והנוצרים היו קונים ממכולת עת'מאן כי היה פתוח כל הזמן. כמובן היו עוד שלוש מכולות באלחרג'ה, מכולת אבו סאלח דחדול, מכולת מחמד אלשיח' ומכולת ע'בונה. לא רחוקים אחד מהשני. הייתה גם חנות בדים לזכריא דאוד. מול המנזר מאחורי מכולת עת'מאן הירקן בדיוק. באותו אזור היו גם החנויות של יוסף חסן ושל עבד אלסלאם. יותר למטה הייתה מכולת אבו סאלח יונס. בדרך המעיין הייתה מכולת טנוס. הוא מכר אלכוהול "מוברח". הוא היה מחביא את האלכוהול בתוך מנורות הנפט. לכן, אלה ששתו אלכוהול היו אומרים לו [צוחק]: תן לי "מנורת נפט". היו עוד מכולות, מכולת אבו טאהא מנון, מכולת זעתר, מכולת מוסא סארה בשכונת הנוצרים, מכולת מרים ח'ליל שמכרה בדים, מכולת מרים אלחמזה. והיו כמו שאמרתי נשים שמכרו ירקות בשכונת הנוצרים.
בכפר היו כמה סַפָּרים, אחד קראנו לו חנדוקה, שמו האמיתי אולי היה אסמאעיל אלסובאני ואחיו, הייתה להם מספרה בבניין ח'לילי מנון. סַפָּר אחר שמו אלנקרוזי היה ליד חניון

خمسة في أربعة، كانت مرتفعة عن سطح الأرض ويمكن بأقل من ثلاث أمتار ومنها يصير دور السقية. كانت وسخة وما حدا كان يسبح فيها.
لغاية النكبة الميّ ما وصلت بأنابيب. كان الشكل الفولكلوري انه تشوف النساء حاملات الجرة بشكل فني ويمشوا من الشارع الرئيسي اللي بمشوا فيه السواح. هذا كان منظر معتاد للنساء. هو منظر جميل وصار له طابع فولكلوري. بالنسبة للبنات هاي كانت الفرصة الوحيدة انه يطلعوا من البيت. كانوا ينادوا على بعض "يلا على العين"، صبايا جميلات، وطريقة حمل الجرة على روسهم دون مسكها ومع توازن. بنات عين كارم كانوا جميلات. الواحد ما كان عارف قديش هم جميلات بس لما تهجرنا.
الآبار كانت قليله، بدارنا كان في بير بس حوالينا ولا حدا كان عنده بير. بس كان الاعتماد بالأساس بنسبة يمكن 95٪ على العين وعلى النقل بالجرار. أنا بتذكر انه نادراً ما كنا نستعمل البير. قرية لا تعطش!

الاقتصاد

بالنسبة للكهربا، ما وصلت للأسف، كان في عندنا موتور ببعض المقاهي، أو بمقهى جعفر، كان في موتور صغير للكهرباء وكنا نروح نشحن عليه بطارية الراديو.
وكنا نضوي البيوت باللامبة، كانوا يسموها لامبة نمرة 1، زجاجية على شكل عامود. بالكاز طبعا. وفي البعض القلائل، كانوا يعملوا اللوكس. كان عند خالي لوكس عشان كان يستقبل الوفود والزوار، وبعدين كان في محاولة لإضاءة الشوارع باللوكسات بآخر الأربعينات. كان بوسط البلد إضاءة، بتذكر أضاءوا أمام الدير، بحارة النصارى. هذا اللي متذكره لأنه بطريقي.
كان في كثير محلات لبيع الكاز. كان واحد من دار العرب مختص بالكاز والبنزين على طريق العين جنب الصيدلية كان دكانه لبيع الكاز.
كان عنا ثلاث مقاهي، قهوة زعتر وكان اسمها قبل هيك قهوة يوسف حسن على اسم مالكها. وموقعها على طريق العين وقريب منها كاراج الباصات ومطحنة ومعصرة زيتون جعنينة وقريبة من الدير. القهوة كانت صغيرة، حوالي غرفتين، بس كان أمامها بستان واسع، حوالي دونمين. قهوة مش بعيدة عنها اسمها قهوة خليل منون، هاي قهوة اشرح وبناءها أوسع بس ما عندها بستان. كانت مقابل الصيدلية مباشرة وحيث يقف الباص، وعلى بعد منها بمئة متر في قهوة ببستان اسمها قهوة العرب لأنه صاحبها من بيت العرب، اللي كان يبيع كاز.
القهاوي كان الها طابع شعبي. قهوة زعتر، بنلعب فيها شده ومسموح الحديث والضجة. قهوة خليل منون، فيها لعب بس فيها دردشة أكثر من لعب الشدة. قهوة العرب يكاد يكون ما فيها لعب، هي للاستمتاع والاستجمام، للفرجة، للنزهة والاسترخاء.
بالثلاث مقاهي كان في راديو. الراديو لم يكن ببيوت غير المقاهي الا في بيتين، بيتنا وبيت خالي. أثناء الحرب صودر الراديو من بيتنا بس ببيت خالي المختار ظل فيه.
البوليس البريطاني صادره، كانه كان يجمع كل هاي الأمور حتى ما تسمع الناس أخبار. وبعد ال 45 رجعوا لنا إياه. بس ما اخذوا اشي من المقاهي بس أظن عملوا شغله فنية فيهم انه لا تسمع برلين بالراديو.

האוטובוסים. היה ספר נוצרי שמו עִכְּרְמָה, המספרה שלו הייתה בשכונת הנוצרים, הוא היה ספר הזקנים, כי הוא היה מגלח את הראש בסכין גילוח. אני הייתי מסתפר אצל אלנקרוזי. אפילו בעמאן המשכתי להסתפר אצלו, כי גם הוא הגיע לעמאן אחרי הגירוש. גם אסמאעיל, הספר השני, הגיע לעמאן ופתח כאן מספרה. היה ספר אחר ממשפחת אבו ע׳זאלה מירושלים. זה היה מגיע לכפר כדי לימול את הילדים ולא כדי לספר. הוא היה גם מוהל.

דודי מצד אמא, עבּד אללה ח׳ליל סעיד, היה בעל בית בד, טחנת קמח, הייתה לו מאפייה שהשכיר למישהו מירושלים ומכולת.

בבתים היו טבונים ותנורים ביתיים שהודלקו בעץ. הנשים אפו את הלחם בבית. בגלל זה הייתה רק מאפייה אחת בכפר.

תושבי הכפרים השכנים היו טוחנים את החיטה אצלנו וסוחטים את הזיתים בבתי הבד בכפר. היו באים מאלמאלחה, בתיר, קאלוניא [מוצא], ח׳רבת אללוז [הר דותן], סטאף ואלג׳ורה [מושב אורה]. מלבד בית הבד של הדוד שלי היו גם בית בד של סחוויל ליד המנזר, בית הבד של ג׳עניני בדרך המעיין, בית בד של עת׳מאן לויז ובית בד של קניס. חמשה בתי בד. היו הרבה עצי זית בכפר ובכפרים שסביבנו. אנשים שילמו לבית הבד בשמן. בכפר היו שלוש טחנות קמח, של הדוד שלי, של אלג׳עניני ושל סחוויל. היה גם מפעל גזוז למחמד עבד אלרחמן בכרי, המפעל היה צמוד למסגד והמעיין, השטח שלו כ- 150 מטר מרובע. היו בו מכונות. קרוב משפחה שלי, סאלח סעיד, הפעיל את אחת המכונות. למחמד בכרי, בעל המפעל, הייתה משאית שהעביר בה את המשקאות למכירה בירושלים.

בעין כארם הייתה נגריה לאדם שאינו מהכפר שמו אחמד אלנג׳אר [הנגר]. הוא גורש איתנו כאילו אחד מהכפר, אפילו פעם הייתי בסוריה ואמרו לי שיש מישהו מעין כארם בכוחות ההתנגדות, והתכוונו לאחמד אלנג׳אר.

הייתה בכפר משפחה צוענית אחת, משפחת אלחאג׳ מחמד אלנורי שהיה מתקן גרזנים, להבי מחרשות ואזמלים. אנשים מג׳באליא היו באים לכפר, פותחים בסטות באלחרג׳ה [החורשה - כיום חניון המכוניות המערבי] והיו מחליפים את התֻרמוס שלהם בזיתים מאצלנו, היו סוחטים את הזיתים וחוזרים לכפרם עם שמן. זה היה קורה באלחרג׳ה, מאחורי קבר אלשיח׳ עביד.

הרבה אנשים מהכפר עבדו בסיתות אבנים ובנייה. עד היום אנשי עין כארם שהגיעו לעמאן עוסקים במקצוע הזה. אז הם עבדו במחצבות ליד בית ג׳אלא וליד לפתא.

חברה ותרבות

היו אצלנו שלושה בתי קפה, בית הקפה של "זעתר", שקראו לו לפני כן בית הקפה של יוסף חסן הבעלים שלו, בית הקפה היה על דרך המעיין קרוב לתחנת האוטובוסים ולבית הבד של ג׳עניני, קרוב למנזר. בית הקפה היה קטן, שני חדרים, אבל מסביבו הייתה גינה רחבה של כשני דונם. בית קפה נוסף היה של ח׳ליל מנון, בית קפה זה היה יותר גדול אבל בלי גינה מסביב, הוא היה מול בית המרקחת בדיוק איפה שעמד האוטובוס, ומאה מטר משם היה עוד בית קפה ששמו בית קפה אלערבּ כי בעליו היו ממשפחת אלערבּ, זה שמכר נפט.

לבתי הקפה היה אופי עממי. בבית קפה זעתר שיחקנו קלפים והיה מותר לדבר בקול רם. בבית קפה ח׳ליל מנון שיחקנו קצת אך יותר נפגשנו לשוחח. בבית קפה אלערבּ כמעט ולא היו משחקים, רק לשבת, לנוח, לנפוש וליהנות. בשלושת בתי הקפה היו מכשירי רדיו, ומחוץ

كانوا يعرضوا أفلام دعائية للبريطانيين عن الحروب، أنا بذكر كانوا يعرضوا بمقهى خليل منون لأنها أوسع. كانوا يعرضوا على شاشة. وبعدين كان يجي صندوق العجب على قهوة خليل منون. هذا صندوق متر بمتر يمكن، على أرجل ويكون معه بنك صغير واثنين يقعدوا، وجوّاه صور، ويصيروا يحركوا بشكل يدوي الصور على شريط ورقي ويحكي قصة المسجونة وأبو زيد الهلالي.

والأطفال من سبعة لعشرة كانوا يحضروا. وكان كمان ييجي الأراجوز، أنا حضرت مرة. اللي هو خيال الظل. كمان عرضوه بمقهى منون. كانوا ييجو عليها من القدس. كان في البلد نادي، رئيسه أبو محمود، وكان يعمل ندوات ثقافية ومسرحيات. عملوا مسرحية صلاح الدين.

كان في ملحمة الحج البدوي والحج نمورة وملحمة إسماعيل يعقوب وأخوه يوسف. موقعهم جنب بعض، واحد بحارة النصارى والثاني جنبه بعيد حوالي عشرين متر عنه بس مش بحارة النصارى. الملحمتين قريبات من سور الدير. قريب من ملحمة نمورة، مطحنة ومعصرة خالي عبد اللّه سعيد واللي هو المختار. بالأساس كانوا يذبحوا خرفان بالملحمة.

كان في دكان عثمان من حمولة حامد. هاي كانت قبال الدير مباشرة، كان يبيع أكثر اشي الخضار. جنبه كان في بحارة النصارى النسوان يبيعوا، يجيبوا من بساتينهم ويبسّطوا بسلالهم بحارة النصارى ويبيعوا خضرة. يعني مثل سوق بس لوقت قصير. يعني كان حوالي عشر بسطات. الأجانب والمسيحية ييجو على دكانة عثمان لأنه كان فاتح طول الوقت. طبعا كان في كمان بالحرجة ثلاث دكاكين،

לבתי הקפה לא היו מכשירי רדיו אלא בשני בתים, ביתנו ובית דודי מצד אמא. במהלך המלחמה [מלחמת העולם השנייה], האנגלים החרימו את הרדיו בביתנו אך השאירו את זה ששייך לדודי המח'תאר.
המשטרה הבריטית החרימה את הרדיו. כאילו לא רצו שהאנשים ישמעו חדשות. אחרי שנת 45 החזירו אותו. לא לקחו שום דבר אחר מבתי הקפה, נראה לי שזה היה צעד טקטי כדי שהאנשים לא יאזינו לרדיו ברלין.
בכפר היו בתי אירוח, אבל זה לא היה לכלל הכפר אלא לחמולה מסויימת. לכל חמולה היה בית אירוח שקראנו לו "סאחה" [חצר]. למשל, למשפחת עלי הייתה סאחה בבית של מחמד עַוואד. למשפחת אלדְוָאר היו שתי חצרות אחת בבית מחמד עַטִיֶה ואחת בבית קְנֵיס. גם למשפחת זע'ב היו שתי חצרות, אחת בבית דודו והשנייה בבית ח'ליל סאלם. למשפחות הנוצריות לא היו בתי אירוח.
"אלסאחה" היא חדר גדול שאינו מצוייד בשום דבר. רק מחצלות ומזרונים. שם היו מקבלים את פני האורחים. מישהו מהמשפחה היה מביא קצת קפה וסוכר. במקרה של אורח זר, הוא היה גם ישן באלסאחה.
בכפר היה מועדון לספורט, תרבות ותנועת הצופים. חברי קבוצות התרבות, הספורט והצופים היו מכל המשפחות. מאלחארה, ממשפחת עלי ומשפחת אלדוואר. היו גם נוצרים. היו ביניהם אנשים משכילים וגם שחקני כדורגל.
המועדון פעל ביותר ממקום אחד. אבל המקום האחרון שלו היה בבית שנמצא באזור אלגַ'נאיְן [הגִנות], ליד המעיין. בית משתי קומות. שני חדרים במקום מקסים ויפה. בתקופה מסויימת, ראש המועדון היה אחי הבכור מחמוד. הוא היה גדול ממני בעשר שנים ונפטר לפני שלוש

دكان أبو صالح دحدول، دكانة محمد الشيخ وغبونة. مش بعاد عن بعض. وبعدين في البلد دكان لبيع القماش لواحد اسمه زكريا داوود وموقعها جنب الدير ووراء عثمان الخضرجي مباشرة. وفي نفس الموقع كان في بقالة ليوسف حسن ولعبد السلام، لتحت شوي كان في دكانة لابو صالح يونس، وفي طريق العين كان في دكانة لطنوس، كان يبيع خمرة مهربة. كنت اسمع انه كان يخبي الخمرة بسراج ولذلك اللي كانوا يشربوا، كانوا يقولوا له أعطيني سراج (يضحك)، وكان في دكان لأبو طه منون ودكان لزعتر. ودكان موسى سارة بحارة النصارى ودكان مريم خليل اللي كانت تبيع قماش. ومريم الحمزة كمان كان إلها دكانة بقالة. كان بعض النساء يبيعوا في حارة النصارى خضرة.

كان صالونات حلاقة في البلد، واحد كنا نسميه حندوقة، يمكن اسمه اسماعيل الصوباني وأخوه، كانوا فاتحين محلقة ببناية خليل منون. وواحد اسمه النقروزي وموقعه عند الكراجات، وفي واحد مسيحي اسمه عكرمة، هذا حلاق بحارة النصارى وكان حلاق للختيارية، يحلق بالموس. أنا كنت أحلق عند النقروزي. وحتى بعمان كمّلت أحلق عنده لأنه هو كمان أجا على عمّان بعد الهجرة، وكمان اسماعيل، الحلاق الثاني، أجا على عمان وفتح صالون هون.

كان حلاق من دار أبو غزالة من القدس كان ييجي على البلد عشان يطهر الاولاد ومش عشان يحلق. كان هو كمان مطهّر. خالي، عبدالله خليل سعيد، كان عنده معصرة زيت ومطحنة قمح وفرن كان مأجّره لواحد من القدس، ودكان. بالبيوت كان في طوابين وأفران بيتية تشتغل على الحطب. كانت

מפעל "גזוז" לפני 1948 בבעלות מחמד אלבכרי

معمل الكازوز كان منتوجه يسمى ماء الصحة – عين كارم، وبدأ المعمل شراكة بين محمد البكري وحسن زيدان والحاج عثمان نمورة. وثم انسحب الشركاء واصبح المعمل والبناء ملكا لمحمد البكري لوحده.

www.palestineremembered.com

שנים. לא היה בכפר מגרש, אבל היה מקום כמו מגרש שנקרא עין אלח׳נדק, לא היה מיועד להיות מגרש, זה היה שטח אדמה קשה ולא מתאימה לחקלאות, אני זוכר, כשהיינו בצופים, הקמנו שם אוהלים. היה עוד מקום, אלח׳אס, ליד אלמסקוביה, זה היה קרוב יותר למועדון ויותר טוב מהראשון. קבוצת הכדורגל של הכפר שיחקה מול קבוצות מירושלים. אני הייתי מנהיג הקבוצה הצעירה כאשר היינו בני 15–17. היינו מגיעים לירושלים כדי לשחק מול קבוצות צעירים, כמונו. היינו מפסידים והגדולים היו כועסים עלינו.

המועדון היה מציג גם הצגות תאטרון. אחי עֻמר אלח׳טיב שיחק בשלוש הצגות. הייתה הצגה בשם "בדרך לכתר", אני זוכר שהציגו אותה בחצר המנזר. ופעם הציגו בחצר בית הספר ליד כיתות ו׳ ז׳. הציגו גם את סלאח אלדין.

היה מישהו בשם מוסא יונס. הוא השלים את הלימודים שלו בתיאטרון. הוא נסע אל אלשאם [דמשק] ולמד עם השחקנים הסורים. הוא היה אחראי על המועדון.

בכדורגל, כשהיינו קטנים היינו תמיד מפסידים. אחר כך, קבוצת הכפר התמזגה עם קבוצת כפרי ירושלים, היו בה שחקנים מבית צפאפא ולפתא. זה היה במקום קבוצת עין כארם. הם הקימו קבוצה טובה, אבל אני חושב שלא הייתה ברמה של הקבוצות האחרות כמו "אלשבּאב אלעַרַבּי" [הצעירים הערבים] בחיפא או "אלשבאב" ביאפא. זו תמונה של הקבוצה בחצר בית הספר שמעל למעיין. הייתה לנו מצלמה, והאח שלי מחמוד היה חובב צילום. בעל מפעל הגזוז, מחמד אלבכּרי, היה תומך במועדון. היה איש עם נשמה צעירה.

לפעמים, היו מציגים סרטי תעמולה בריטיים על מלחמות. אני זוכר שהיו מציגים בקפה ח׳ליל מנון כי הוא היה יותר גדול. הציגו על מסך.

מדי פעם הייתה מגיעה "תיבת הפלא" לקפה ח׳ליל מנון. זוהי קופסה בגודל מטר על מטר בערך, מונחת על מעמד, לידה ספסל קטן שיושבים עליו שני אנשים, בתוך התיבה תמונות. היו מניעים, ידנית, את התמונות על סרט נייר ומישהו היה מספר את הסיפור של האסירה ואבו זיד אלהלאלי [סיפורי גבורה עממיים מיוחסים לדמות הירואית בשם אבו זיד אלהלאלי]. ילדים מגיל שבע עד עשר בערך היו באים לתיבת הפלא.

לפעמים, בא לכפר גם ליצן, אני זוכר שראיתי מופע שלו. גם הוא הופיע בקפה מנון. למופע היו מגיעים אפילו מירושלים.

אני זוכר את טקסי "אלנַבּי [הנביא] מוסא", אבל אף פעם לא השתתפתי בהם, למרות שאבא שלי היה לוקח לשם את צעירי הכפר. היו מניפים את דגל עין כארם והולכים למקום אלנבּי מוסא. זה היה פסטיבל דתי חברתי גדול, השתתפו בו משלחות מכל אזור ירושלים. המשלחת הייתה ידועה כמשלחת בני חסן [ראו בחוברת הרחבה על שבט בני חסן], אבל יצאה מעין כארם. השיח׳ של בני חסן גר בכפר אלמאלחה, הוא עבּד אלפתאח דרויש. הוא התלונן על כך שהמשלחת לא עברה בכפרו אלמאלחה, מקום מגוריו של שיח׳ בני חסן כולם. המשטרה הבריטית התערבה כדי לפתור את הסוגייה. תחנת המשטרה בכפר הייתה ליד חניון האוטובוסים.

אני למדתי שנתיים בבית הספר של המנזר. הייתי קרוב לנוצרים וזוכר את החגים שלהם ואת הטקסים שלהם.

המח׳תאר של הכפר היה מחמד עַטִיֶה ממשפחת אלדוואר. היו גם נכבדי הכפר כמו אלחאג׳ אסמאעיל סמרין, אלחאג׳ חסן ג׳בר, ומהנוצרים חנא ג׳ריס, אנטואן בח׳ית, יעקוב אלעביס, פרנסיס אלדבסי ואנטון ערוק. לא

النسوان تخبز بالبيت. عشان هيك ما كانش غير فرن واحد بالبلد. أهالي البلاد المجاورة كانت تيجي عنّا لطحن الحبوب ولعصر الزيتون، من المالحة وبتير وقالونيا وخربة اللوز وسطاف والجورة. غير معصرة خالي، كان جنبها معصرة سحويل جنب الدير ومعصرة جعنيني على طريق العين ومعصرة عثمان لويز ومعصرة قنيص. خمس معاصر. كان عنا وعند القرى المحيطة فيها زيتون كثير. الدفع للمعصرة كان بالزيت. كان ثلاثة بوابير طحين عند خالي وعند الجعنيني وعند سحويل. كان مصنع لصنع الكازوز تابع لمحمد عبد الرحمن بكري ملاصق للجامع والعين. حوالي 150 متر مربع، كان فيه ماكنات يشتغل عليها واحد قرابتي اسمه صالح سعيد. محمد بكري كان عنده شاحنة ينقل المشروب للبيع بالقدس. كان عنا منجرة لشخص مش من البلد اسمه أحمد النجار. ولكن تهجّر معنا وكأنه من البلد، حتى مرّة كنت في سوريا وقالوا لي في هون واحد من البلد بالمقاومة، وقصدوا أحمد النجار. كان عنا عائلة واحدة نورية في البلد، الحاج محمد النوري كان يصلح فؤوس وسكك الحراثة والأزاميل. وكانوا ناس من جباليا ييجو عالبلد ويبسطوا بالحرجة ويبدلوا ترمس بالزيتون. يعصروا الزيتون عنا ويروحوا بالزيت. بالحرجة وراء مقام الحج عبيد. ببلدنا كان عدد كبير أصحاب مهنة دقّ الحجر والبناء. حتى اليوم أهل البلد في عمّان بيشتغلوا في هذي المهنة. كانوا يشتغلوا في محاجر جنب بيت جالا وعند لفتا.

المجتمع

كان بالبلد مضافات، بس مش لكل البلد وإنما لحمايل، كل حمولة كان لها مضافة كنا نسميها ساحة، مثلا دار علي كان إلهم ساحة في بيت محمد عواد. كانت في ساحتين لدار الضوار ببيت محمد عطية وبيت قنيص، وكان في ساحتين لدار زغب واحدة في دار دودو وواحدة في دار خليل سالم. المسيحيين ما كان عندهم ساحات. الساحة هي عبارة عن مضافة مش مجهزة بشي، يعني حصر وفراش، نستقبل فيها ضيوف واحد يجيب شوي سكر وقهوة، وفي حالة ضيف غريب كان ينام فيها.
كان عندنا نادي رياضي ثقافي كشفي- نفس اعضاء الثقافة والرياضة والكشافة كانوا من كل الحمايل، من الحارة ومن دار علي ومن الضوار، وكان ايضا فيه مسيحيين. منهم مثقفين منهم لاعبين كرة.
النادي اخذ اكثر من مقر، بس المقر الاخير كان في مكان اسمه الجناين عند العين محل طابقين، غرفتين، مكان ساحر جميل كان. في فترة، رئيس النادي كان اخوي محمود الكبير، اكبر مني بعشر سنين وتوفي قبل 3 سنوات.
ما كانش عنّا ملعب، بس كان في ملعب اسمه عين الخندق، بعيد عن البلد وهو مش مهيأ كملعلب، كان مساحة صلبة شوي لا تصلح للزراعة، بتذكر لما كنا بالكشاف كنا نخيم هناك. كان في مكان اسمه الخاص عند المسكوبية، هذا كان قريب وجنب النادي وأسهل وافضل من هذاك. الفريق كان يلعب في القدس مع فرق اخرى. وانا كنت اقود الفريق لما كنا في سن 17-15 وكنا نروح نلعب في القدس مع اندية للصغار- كنا نغلب إحنا الصغار وكانوا يزعلوا منا الكبار.
النادي كان يعرض كمان مسرحيات، كان في 3 مسرحيات مثّل فيها اخوي عمر الخطيب. في مسرحية "في سبيل التاج" بتذكر

היו אנשים מהכפר שהשתתפו בפעילות צבאית חוץ מח'ליל מנון שהיה ממהמורדים בעיקר בשנת 48, והוא היה אחראי על איסוף נשק.

חקלאות

הכפר היה ידוע בזיתים ובענבים. היו גם תאנים, פֵּרות, רימונים ומשמש. לא היו עצי פרי הדר. אזור הכפר הררי ברובו. אבל בצד המזרחי היה חלק מישורי. מצד מזרח היו הרים ונחל. הבסתנים החשובים היו נקראים אלג'נָאין. זרענו מעט דגנים וקטניות כמו חיטה, שעורה, עדשים וחומוס. מכרנו את היבול שלנו. את הזיתים לדוגמא היו באים סוחרים וקונים אותם. אנשים ממשפחת אבו אלזֻלֻף מאלרמלה [רמלה] או אללֻד [לוד] היו קונים את השמן - שלא ראוי לאכל - ועושים ממנו סבון.

דברים אחרים כמו תאנים וענבים היינו מוכרים בירושלים. בכפר לא היה ניתן למכור כי לכולם יש. חוץ ממעט תיירים או לנוצרים שלא היה להם.

בעלי חיים? לא היו הרבה בכפר. רק בשניים שלושה בתים היו כמה פרות ובעליהן מכרו קצת חלב. נדמה לי, אלו היו ממשפחת סלים ומשפחת עַטִיֶּה. אצל אסמאעיל יעקוב, הקצב, היו כבשים, משהו כמו 60 ראשים. בכל בית היו כמו תרנוגלות, 6 - 7 תרנוגלות.

בתקופת המלחמה [מלחמת העולם השנייה], התחיל סחר בחזירים. משפחה נוצרית מהכפר שלנו, משפחת מנסור, ניסתה לגדל חזירים ולמכור אותם. אבל העסק לא הצליח. דרך אגב, משפחת מנסור סחרה בפסלוני עץ, שבני המשפחה עשו מעץ זית. פסלונים יפים, של מרים הבתולה ושל ישו. דברים יפים שרק הם עשו ומכרו אותם גם בירושלים ובבית לחם.

בריטים

הקולוניאליזם הבריטי לא נתן לנו הרבה. כי אם אני משווה כפר כמו שלנו לפני 48 שלא היה בו חוץ מבית ספר אחד עד כיתה ז', ובכפרים אחרים לא היו בתי ספר בכלל, עם המצב אחרי 48 שבו נהיה בית ספר כמעט בכל כפר פלסטיני ואף אוניברסיטאות. לפני 48 הכפרים לא היו מפותחים בגלל הקולוניאליזם, לדוגמא היו רק שלושה תיכונים ממשלתיים באזור, כמו בי"ס אלעאמריה ביאפא ואלראשדיה בירושלים. זה מוכיח שהקולוניאליזם הבריטי לא תרם הרבה מבחינת הלימודים.

בתקופה מסויימת הייתה בכפר תחנת משטרה, אבל אחר כך לא היה. הסכסוכים בין האנשים לא היו חמורים עד כדי כך שצריכים משטרה. תחנת המשטרה הכי קרובה הייתה במחנה יהודה. אחת השכונות של ירושלים, על הכביש הראשי בכניסה המערבית של ירושלים. הקצין שעבד שם היה ערבי.

לפני הנכבה, ביקרתי ביאפא [יפו], טָבָּרִיָּא [טבריה], חיפא ועכא [עכו]. האח שלי מחמוד היה כלוא בכלא אלמזרעה ליד עכא, כי הוא ביקש ויזה לאיטליה כדי ללמוד שם. אחרי שהתחילה מלחמת העולם השנייה, הבריטים ראו את הבקשה שלו בקונסוליה האיטלקית בפלסטין ואז עצרו אותו כי חשדו שהיה לו קשר עם הפשיזם. הם כלאו אותו כשנתיים. היינו עולים לאוטובוס מהתחנה בכפר לירושלים, שם מחליפים אוטובוס, נוסעים דרך באב אלואד [שער הגיא], נוסעים ליאפא ומשם לחיפא ואחר כך לעכא. הם כלאו אותו לתקופה בכלא עכא ואחר כך העבירו אותו לכלא סַרַפַנְד ליד רמלה.

عرضوها في ساحة الدير ومرة في ساحة المدرسة عند بناية السادس والسابع في ظهرها عملوا بتذكر مسرحية.
كان في واحد اسمه موسى يونس، كمّل في قضايا التمثيل وراح على الشام وتعلم مع الممثلين السوريين، هو كان مسؤول عن النادي. كانت نشاطات ثانية بالنادي مثل الكشاف، الكرة، المسرح.
ونحنا صغار كنا دايما ننغلب، كنت أحضر للكبار. بس في الاخير اندمج هذا النادي في البلد مع النادي القروي في منطقة القدس وكان فيه ناس من بيت صفافا ولفتا وهذا طغى على نادي عين كارم. وشكلوا فريق كويس بس اظن كان دون مستوى الفرق الاخرى مثل الشباب العربي في حيفا والشباب في يافا. هذي الصورة للفريق في ساحة المدرسة فوق العين.
كان عنا كاميرا واخوي محمود كان غاوي تصوير. محمد البكري صاحب محل الكازوز كان يدعم النادي وكان عنده روح شبابية.
أنا أذكر احتفالات النبي موسى ولكني عمري ما رحت عليه رغم أنه والدي كان يأخذ شباب البلد ويحملوا بيرق عين كارم ويتوجهوا إلى النبي موسى. مهرجان ديني اجتماعي كبير يشارك فيه وفود من كل مناطق القدس. كان الوفد معروف كوفد بني حسن ولكنه يخرج من عين كارم. شيخ بني حسن كان الشيخ عبد الفتاح درويش وكان ساكن في المالحة، فاحتج أن الوفد لا يمر من المالحة حيث يسكن شيخ بني حسن كلهم. تدخلت الشرطة البريطانية بالموضوع لحل الإشكال. بفترة معينة كان مخفر شرطة في البلد قريب من كراج الباصات.
أنا كنت قريب من المسيحية وأذكر جيداً أعيادهم واحتفالاتهم لأني درست سنتين في مدرسة الدير.
كان في بلدنا مختار اسمه محمد عطية من دار الضوار، وكان الحاج اسماعيل سمرين والحاج حسن جبر من وجهاء البلد وغيرهم كثير وكان منهم حنا جريس وانطوان بخيت ويعقوب العبيس، فرنسيس الدبسي، انطون عروق هؤلاء وجهاء المسيحية. لم يكن عندنا عسكريون الا خليل منون كان من الثوار خاصة في فترة 48 ، وكان مسؤولا عن جلب السلاح.

الزراعة

بلدنا مشهورة بالزيتون والعنب، كان فيها تين وفواكه ورمان ومشمش، حمضيات ما كان، القرية منحدرة لكن في الغرب تاخذ طابع السهل ومن الجهة الشرقية جبال وواد. أهم البسايتن كان اسمها الجناين. الحبوب قليلاً ما كنا نزرعها مثل القمح والشعير والعدس والحمص. كنا نبيع المنتوج الزراعي، الزيتون كان ييجوا تجار ياخذوه، دار ابو الزلف من الرملة او اللد وياخذوا الزيت للصابون- الذي يبقى ما بيصلح للاكل.
الشغلات الاخرى متل تين وعنب في القدس، ما كان ينباع في البلد لانه الكل عنده الا اذا لأجانب او المسيحية اللي ما كان عندهم.
الانتاج الحيواني؟ ما كان عندنا انتاج حيواني الحقيقة، يمكن ناستين او 3 كان عندهم يا بقرتين او 3 يبيعوا حليب، واحد من دار سليم وواحد من دار عطية، اظن هدول بس. في كان اسماعيل يعقوب اللحام، كان عنده إشي من الغنم هو الوحيد، مش كتير 60 راس، كل بيت كان فيه جاج بس طبعا شوي 7-6 جاجات.
في فترة الحرب صار في تجارة بالخنازير.

משפחה

לפני הנכבה, אני התגייסתי למשטרת הגבולות של מזרח הירדן. המפקדה שלנו הייתה בעיר אלזרקאא [בירדן] והייתי פקיד במשרדים. עבודתי זאת הסתיימה עם סיום המנדט הבריטי. עבדתי שנה וחצי, מ 46 עד 48, אז חזרתי לכפר. התגייסתי בן 17. אני גדלתי בבית שלנו שבכפר עם שני אחים חורגים, מחמד ודאוד, ועוד שלושה אחים: מחמוד, עמר ואסמאעיל, ארבע אחיות, אבא שלי ואמא שלי.

לכל משפחה בכפר היה רכוש גדול. אדמת הכפר הייתה רחבה והגיעה עד לכפרים שסביבנו. לאבא שלי הייתה אדמה בקאלוניא [מוצא] כ 70 – 80 דונם, בואדי אלזע'ב ואלמִפְחַמֶה כ 30 דונם, בעין אלרוָּאס כ 8 דונם, יש לנו אדמה גם באזור וַעְר סארה, חלקת אדמה של כ 3 דונם במקום שנקרא אלשרפה שהיום נמצאת ליד הכניסה לבית הקברות הרצל. ליד חורשת אלסלאחיה [הפנימייה] יש לנו אדמה. אלה אדמות שכמובן עברו אלינו בירושה. וודאי שנרצה לחזור אליהן.

אבא שלי היה עורך דין שעבד בירושלים ועזה. הבית שלנו היה מוכר. הוא היה בית חדש שנבנה בשנת 36 – 37 בערך. בנוי כמו בעיר. חדרי שינה, סלון, מטבח, חדר אוכל ושירותים. לאבא שלי היה חבר לבנוני מהנדס, הוא תיכנן את הבית. אישה יהודיה אמריקאית קנתה את הבית שלנו ממדינת ישראל. הבית היה בנוי מאבן ואין עליו רעפים. לחלק מהנוצרים היו בתים עם רעפים, זה היה מוסיף יופי לכפר. לפני הבית החדש הזה שאבא בנה באזור אלמרג' [העמק שבעין כארם ליד מנזר אחיות ציון] גרנו בשכירות אצל עורך דין נוצרי שמו בולוס אלכרמי.

באופן כללי, בתי הכפר היו יפים. האופי של גרעין הכפר היה בתי מגורים פשוטים בצורת חדרים סביב חצר פנימית שנקרא "חוש". האב היה מחתן את הבן שלו באותו בית. אחר כך, האנשים עברו לבנות בעמק ובהר מחוץ לכפר. זה גרם לשיפור איכות הבנייה. התחילו לחפור יסודות לבניין עמוק באדמה. אין לנו עכשיו מסמכים של הבית. כאשר יצאנו בימי הנכבה מהבית לא לקחנו איתנו שום דבר. אני זוכר רק

(5/4) المسجد العمري عند الشجرة واصبح الان بقالة، حيث كان الهبوط اليه يتم عبر درجات. والطابق الثاني من المسجد العمري الذي تبدو حجارته القديمة خلف الآرامة الصفراء، كان مدرسة للبنات. والى جانبه كان دكان خليل الطرشة ودكان يعقوب غبونة. اما الدار الكبيرة، ذات القرميد الاحمر الى الخلف، فهي دار ابراهيم سعيد.

www.palestineremembered.com

تصوير وتوثيق: داود عمر داود ١١-٥-٢٠٠٠

بلدنا في عيلة مسيحية خاضت هذه التجربة من دار منصور، ربّوها للتجارة. على ذكر دار منصور تذكرت انو كان عندهم خشب الزيتون، تماثيل جميلة مثل العذرا والمسيح، شغلات جميلة جدا، وكانوا يبيعوا في القدس وبيت لحم، هذول كانوا بس هم يشتغلوها. هدول ربّوا خنازير بس الشغلة ما تطورتش.

بريطانيا

الاستعمار البريطاني لم يقدم لنا الكثير. لانني عندما أتخيل قبل ال ٤٨ بلد مثل بلدنا ما كانش فيها إلا مدرسة حتى الصف السابع وبالقرى الأخرى ما كانش صفوف وإنه بعد 1948 صار في أي قرية في فلسطين مدرسة وجامعات، بينما قبل هيك ما كانتش متطورة بسبب الاستعمار، مثلاً لم يكن إلا 3 ثانويات حكوميات في المنطقة، مثل العامرية في يافا والراشدية في القدس. هذا يدل على ان الاستعمار البريطاني لم يقدم الكثير لنا من ناحية تعليمية. كان في فترة من الفترات مقر شرطة لكن في مرحلة متأخرة لم يكن، فلم تكن تصل الامور بين الناس الى حد الشرطة، وكان اقرب مخفر شرطة في محنيه يهودا- هو حي من أحياء القدس على شارع القدس العام أول مدخل القدس من الجهة الغربية، كان الضابط الذي يعمل فيه عربي.

قبل النكبة زرت يافا ، طبريا حيفا وعكا. أخوي محمود كان محبوس في سجن المزرعة جنب عكا لأنه كان طالب فيزا للسفر إلى إيطاليا للدراسة هناك ولما قامت الحرب العالمية اكتشف البريطانيون معاملته في القنصلية الإيطالية في فلسطين فسجنوه خوفاً من إنه يكون له علاقة بالفاشية، وحبسوه حوالي سنتين. خط سير الرحلة كان بأن نطلع على القدس من موقف الباصات وكنا ننتقل من باص الى باص عن طريق باب الواد ثم يافا ثم حيفا ثم عكا . سجنوه فترة في سجن عكا وبعدين نقلوه إلى سجن صرفند جنب الرملة.

العائلة

قبل النكبة، أنا انتسبت لقوة حدود شرق الأردن، في الزرقا كان مكانها واشتغلت فيها ككاتب، انتهى عملي هذا مع نهاية الانتداب البريطاني. لمدة سنة ونص من ٤٦ لسنة ٤٨. وبعدين رجعت على البلد. كان عمري ١٧ سنة.

أنا سكنت ببيتنا اللي بالبلد مع أخوين غير شقيقين داود ومحمد وأشقائي محمود وعمر واسماعيل وكان عندي أربع أخوات ووالدي ووالدتي.

نحن كعائلة لم نكن نعتمد على الزراعة لكن الغريب أنه من أهل البلد ما في واحد إلا وكان عنده أملاك كبيرة، فأراضي البلد كانت واسعة ممتدة حتى القرى التي حولنا، والدي كان عنده أراضي في قالونيا حوالي ٧٠ – ٨٠ دونم، وفي وادي الزغب والمفحمة حوالي ٣٠ دونم وبعين الرواس حوالي ٨ دونم وعندنا في وعر سارة، وقطعة أرض حوالي ٣ دونم في موقع اسمه الشرفة واليوم هناك مدخل مقبرة هرتسل بجانب أرضنا . عند حرش الصلاحية إلنا أرض. هذه الأراضي انتقلت إلنا إحنا الورثة. وطبعاً نريد العودة اليها.

والدي كان محامي في القدس وغزة وكان بيتنا معروف في البلد، وكان بيت حديث انبنى سنة ٣٦ – ٣٧ تقريباً. ومبني بطريقة

الشيخ عيسى منون
השיח׳ עיסא מנון
Al-Shekh Issa Mannun

שהעברנו את הריהיטים שלנו לתוך המנזר. אבא שלי היה בוגר אלאזהר [אוניברסיטה מפורסמת בקהיר בעלת מוניטין, נוסדה בשנת 970 לספירה כאוניברסיטה דתית והתפתחה לאוניברסיטה עם תחומי לימוד שונים], השיח׳ אסמאעיל סמרין היה פקיד במשרדי הוקף, עיסא מנון - מעין כארם - היה מחכמי הדת הדגולים של אלאזהר ומרצה בה, והיו כמה מורים מעין כארם שלימדו מחוץ לכפר כמו אבראהים מסטפא ועבד אללה פִּדָּה.

מרד 36

אני זוכר את השביתה. אפילו האוטובוסים היו מנועים מלעבוד. הייתי ילד קטן ולא

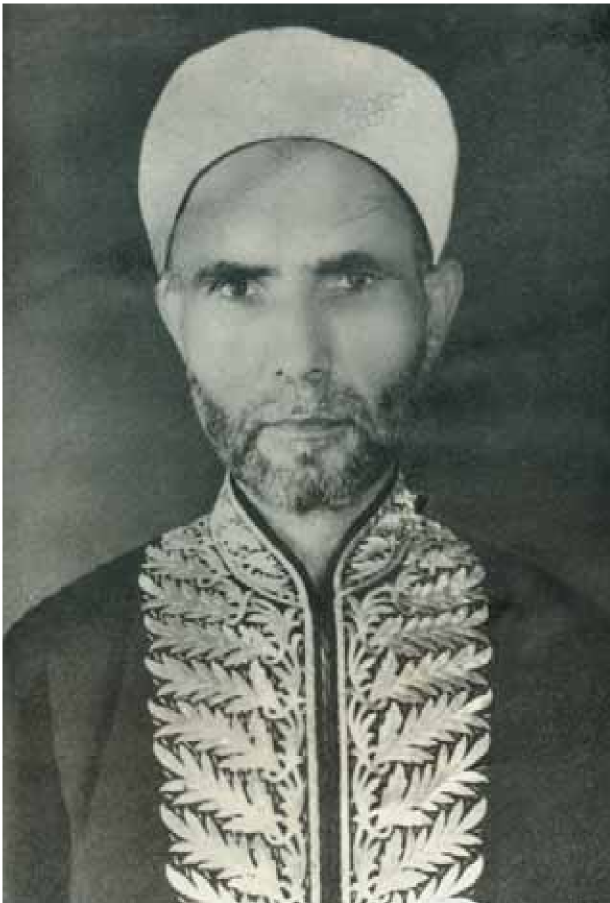

הבנתי מה זה שביתה. ידעתי שבכפר יש מורדים [לוחמים נגד המנדט]. השביתה לא השפיעה על תושבי הכפר כי הכפר סיפק מצרכים לעצמו. לא היינו זקוקים למוצרי יסוד מבחוץ. במהלך המרד שמענו על תקריות שהיו קורות סמוך לכפר. החלל הראשון מהכפר נפל לפני 36. היו חילופי ירי בין צעירים מהכפר לבין יהודים בבית הכרם. אחרי התקרית הגיעו חיילים בריטיים ורדפו את צעירי עין כארם בסיוע של היהודים, והרגו אחד מהם ליד עין אלרואס. זה היה החלל הראשון. חברים מהוועד הערבי העליון השתתפו בהלוויה. אבא שלי הקריא שירת הספד בסוף ההלוויה. חלק מבתי השיר חרותים על קברו של השהיד אלסובאני עד היום. בקרב אלח׳דר נפל עלי רחאל מהכפר שלנו. בקרב הזה נפצעו עבד אלקאדר אלחסיני, עלי אלזע׳בי, ופואד נסאר - שנהיה אחר כך מנהיג המפלגה הקומוניסטית- היה מפקד פלוגה במרד הפלסטיני והעבירו אותו לטיפול במנזר אלחביס [מנזר יוחנן ליד הכפר סטאף]. הוא היה מנצרת. בכפר היה מורה שמו עבד אללטיף פאהום, גם הוא מנצרת והיה מבקר אותו במנזר אלחביס. אנשים נוספים נפלו בקרבות שונים כמו הקרב על עאקר [עקרון] ובקרב חוסאן. חלק מתושבי הכפר נפלו מירי צלפים יהודים בדרך לירושלים.

נכבה

בעין כארם היו שני ארגונים צבאיים, ״אלנג׳אדה״ ו״אלפֻתֻוָה״. קבוצת אלפֻתֻוָה הייתה נוטה יותר למופתי אלחסיני. את אלנג׳אדה הקים עורך דין מחיפא שמו אלהַוָארי. רוב צעירי הכפר היו עם אלנג׳אדה בראשות האח שלי. אני הייתי במשטרת הגבולות בעיר אלזרקאא בירדן. אחרי שפירקו אותה עם סיום המנדט הבריטי חזרתי לכפר. הלכתי ברגל מירושלים לכיוון הכפר. זה היה בחודש מאי 1948. הדרך הראשית לעין

المدينة، يعني فيه غرف وليوان ومطبخ وغرفة سفرة وحمامات، لأنه كان لوالدي صديق لبناني مهندس صمم له البيت. لذلك اشترته واحدة يهودية امريكية، اشترته من الدولة، وكان بيتنا مبني من حجر ولا قرميد فيه، فقط المسيحيين كان عندهم بيوت من قرميد وهذا يعطي جمالا للبلد. قبل البيت الجديد هذا اللي انبنى في المرج كنا ساكنين بالإيجار عند محامي مسيحي اسمه بولص الكرمي.
بشكل عام بيوت البلد جميلة لان طوبوغرافية البلد كانت مكونة من مساكن بسيطة تاخذ طابع الاحواش، الأب يزوّج ابنه في نفس البيت، لكن عندما انتقل الناس الى خارج البلد نحو السهول والجبال، أدى ذلك الى تحسين نوعي في البناء، وكانت أساسات البناء عميقة في التراب. لكن لا توجد أوراق ثبوتية معنا للبيت الان ، فعندما خرجنا من البيت زمن النكبة لم نأخذ شيئ معنا. أذكر أنه نقلنا الأثاث وخبيناه في الدير.
لم تكن الوظائف اللي يعمل فيها أهل البلد كثيرة ، والدي كان أزهري والشيخ اسماعيل سمرين كان موظف في الاوقاف، عيسى منون كان من علماء الازهر، وكان في البلد بعض الاساتذة لكنهم درّسوا خارج البلد مثل ابراهيم مصطفى، وعبد اللّه فضة.

ثورة 36

أنا بذكر الإضراب، حتى الباصات كانت ممنوعة. كنت صغير ومش عارف شو يعني إضراب. وكنت أعرف إنه من بلدنا كان فيه ثوار. الإضراب ما أثر على أهل البلد لأنها قرية فيها اكتفاء ولا تعتمد على أشياء أساسية من الخارج. بالنسبة للثورة كنا نسمع عن معارك تصير قريبة من البلد. أول شهيد من البلد استشهد قبل ثورة 36. كانت مناوشات بين شباب بلدنا ويهود من بيت هكيرم في بيت هكيرم. بعد الاشتباك أجا العسكر الانجليز ولحقوا شباب عين كارم بناء على مساعدة من اليهود، وقتلوه عند عبن رواس. هذا كان أول شهيد. أعضاء من الهيئة العربية العليا حضروا الجنازة. وألقى أبوي قصيدة رثاء في الجنازة. قسم من أبيات القصيدة منحوتة على قبر الشهيد الصوباني وموجودة حتى اليوم. صارت بعد هذه الحادثة حوادث أخرى استشهد وجرح فيها ناس من البلد ومن خارج البلد. في معركة الخضر استشهد علي رحال من بلدنا. في هذي المعركة انجرح عبد القادر الحسيني، وعلي الزغبي من البلد وفؤاد نصار اللي صار قائد الحزب الشيوعي فيما بعد، كان قائد فصيل في الثورة الفلسطينية وجرح في معركة الخضر. نقلوه للعلاج على دير الحبيس. هو كان من الناصرة. وكان في بلدنا مدرس اسمه عبد اللطيف الفاهوم من الناصرة أيضاً وكان يزوره في دير الحبيس. وسقط شهداء آخرون من بلدنا في معارك عدة. بمعركة عاقر وبمعركة حوسان وقسم استشهد من رصاص قناصة يهود في الطريق للقدس.

النكبة

كان ببلدنا نجادة وفتوة. فريق الفتوة كان ميال للمفتي الحسيني، والثاني عمله محامي من حيفا اسمه الهواري. أغلب شباب بلدنا كانوا مع النجادة بقيادة أخوي. كنت أنا بقوة الحدود في الزرقا وبعد حل القوة مع نهاية الانتداب رجعت للبلد وجيت مشي من القدس باتجاه

כארם הייתה עוברת בין שכונות היהודים, מחנה יהודה, בית הכרם ובית וגן. האוטובוסים לא עבדו באותם ימים. לכן הלכתי מכיוון הקטמון. אני זוכר שראיתי בדרך ליד אלמאלחה קרובי משפחה שלי מעין כארם רכובים על חמור. שאלתי אותם לאן הם הולכים? אמרו שעזבו את הכפר. לא ידעתי לאן הם הולכים, לאלמאלחה או לבית לחם. אני התפלאתי. אני חוזר לכפר אחרי שנה וחצי של היעדרות. כל כמה זמן אני פוגש אנשים מהכפר, בעיקר נשים וילדים, הולכים לכפרים השכנים מפחד מהקרבות. רובם הלכו לבית לחם ולבית ג'אלא. אלנג'אדה היו אמורים להיות ארגון צבאי, אבל כשחזרתי ב 16.5.1948 לא ראיתי ארגון ולא ראיתי תכנית צבאית. היינו נזעקים באופן מאולתר. אחרי כל קרב מספר הלוחמים היה הולך ופוחת. אנשים התחילו לעזוב את הכפר כדי להרגיע את המשפחות שלהם ולהראות שהם עדיין בחיים, ואז לא היו חוזרים או שהיו נשארים לתקופה ארוכה.

בחודש 6.1948 היהודים תקפו מכיוון בית מזמיל [קריית היובל] ומהר אלעֶקוּד הקרוב לדיר יאסין. אני השתתפתי בקרב הזה שליד בית מזמיל. האחים שלי מחמוד ומחמד רצו לא לאפשר לי לצאת לקרב וביקשו שאחזור לשמור על הבית . עשיתי כאילו הסכמתי. הם הלכו להילחם בהר אלעקוד, ואני הלכתי לבית מזמיל. הייתה הפוגה. ישבנו לנוח ולעשן ליד בית ח'ליל מנון. עבר לידנו אלחאג' נמר אלסובאני. אחרי זמן קצר שמענו קולות ירי לכיוון אלחאג' נמר. התברר שחמוש יהודי שהתחבא באזור, ירה עליו והרג אותו. אחר כך הוא ירה גם לכיוון שלנו. היו בינינו חילופי ירי. אחרי דקות הפסיק הירי. אנחנו לא נפגענו ולא ידענו מה עלה בגורלו. התקדמתי לכיוון מקור הירי, פתאום התפוצצו מוקשים באזור לא רחוק ממני, וצעירים מעין כארם נהרגו. חלק נפצעו. אני לא נפגעתי. ראיתי מראות זוועה של פצועים. ראיתי אדם גוסס ומת לאט לאט מול העיניים שלי, שמו עלי אלחמזה. המשפחה שלי חשבה שנהרגתי כי התעקבתי ולא חזרתי לכפר. בזמן הזה חלק מהתושבים היו עדיין בכפר, אבל רוב התושבים ובמיוחד נשים וילדים היו כבר מחוץ לכפר. אחר כך היה קרב נוסף בהר אלעקוד. נהרגו בו שלושה מעין כארם, אחד מהם האח שלי מחמד אלח'טיב. היה בן 30.
רוב התחמושת שהייתה אצל תושבי הכפר הייתה לא תקינה. החימוש היה גרוע. זה היה בגלל מחסור במנהיגות. היהודים התמקמו אחר כך בהר אלעקוד, אנשי הכפר התמקמו בהר ממול, הר ראס אלתות. גם המרגמה המצרית הגיעה לראס אלתות. הכל היה לשווא. האנשים והלוחמים הגיעו למסקנה שאין תועלת מהלחימה וכי הם לא יוכלו להדוף את היהודים. הם החליטו לסגת ולהצטרף למשפחותיהם. היהודים נכנסו לכפר רק כשבועיים אחרי נסיגתנו. האנשים חשבו שהנסיגה הייתה זמנית וכי כולם חוזרים בקרוב. המשפחה שלי – אמא והאחיות שלי – נסעו לעיר אלסַלְט [בירדן]. אני הצטרפתי אליהם. הגרתי עם הדודים שלי מצד אמא ועם קרובי משפחה נוספים מהכפר. בירדן התגייסתי לצבא הירדני בשנת 1950. ב 1953 נסעתי לכווית. שם נעצרתי בגלל פעילות פוליטית וגורשתי לירדן. בשנת 1958 נשפטתי בירדן לשמונה שנים. שבוע אחד אחרי שהשתחררתי מהכלא נעצרתי שוב ב 22.6.1966 עד מלחמת 67. אז שחררו אותי.

שיבה

לא נהרסו בתים בעין כארם, כל הבתים שוכנו בישראלים. אני תמה מההחלטה להשאיר את הבתים. זה היה כפר יפה ותיירותי. בתיו בנויים

دكان محمود أبو روزا في طريق العين (شارع همعيان ١٠)
מכולת מחמוד אבו רוזא (רחוב המעיין 10)

البلد. كان ذلك في شهر -5 1948. كانت الطريق الأساسية لعين كارم تمر من عند اليهود، من محنيه يهودا وبيت هكيرم وبيت وجان، والباصات كانت موقفة في تلك الفترة. فأنا مشيت من جهة القطمون. أذكر في الطريق عند المالحة شفت ناس قرايبي من البلد راكبين على حمار ورايحين. سألتهم وين رايحين؟ قالوا رحلنا. ما عرفت وين راحلين للمالحة أو لبيت لحم، ما بعرف. أنا استغربت. أنا راجع بعد سنة ونص غياب. كل فترة كانت تطلع ناس من البلد وخاصة النسوان والأطفال للبلاد المجاورة خوفاً من المعارك، بالذات لبيت لحم وبيت جالا. النجادة كانت من المفروض تكون منظمة عسكرية، ولكن لما رجعت بـ 1948-5-16 ما وجدت تنظيم وتخطيط عسكري. كنا نفزع بشكل عشوائي، وبعد كل معركة كان عدد الناس يتناقص، كانوا يخرجوا من البلد حتى يطلعوا يطمّنوا أهاليهم إنهم أحياء ويظلوا هناك أو يقعدوا فترة طويلة.
بشهر -6 1948 هجموا اليهود من جهة بيت مزميل ومنطقة جبل العقود القريب من دير ياسين. أنا اشتركت في هذي المعركة عند بيت مزميل. أخوي محمود وأخوي محمد أرادوا يرجعوني عن القتال بحجة الدفاع عن الدار، تظاهرت بالموافقة، هم راحوا يقاتلوا باتجاه جبل العقود وأنا رحت باتجاه بيت مزميل. صار استراحة بإطلاق النار. قعدنا نستريح وندخن جنب دار خليل منون. مر عنّا الحاج نمر الصوباني، بعد شوي سمعنا إطلاق نار على الحاج نمر، تبين إنه مسلح يهودي كان متخبي في المنطقة وأطلق عليه النار وقتله وبعدها أطلق علينا النار وصار تبادل إطلاق نار معه وتوقف الاشتباك دون أن نصاب ولا أعرف شو صار مصيره.

מאבן. היה לו אופי פולקוריסטי. יכול להיות שהאופי הזה הוא הסיבה להשאיר את הכפר ולא להרוס אותו, כי אמנים יהודים פלשו למקומות דומים ליד חיפא, שיפצו אותם וגרו בהם. אני ביקרתי בפלסטין, נסעתי מירושלים אל עזה. אין כמעט שרידים לכפרים הערבים. הם [היהודים] דאגו למחוק את הסממנים הערביים. הדבר היחיד שהראה שהיה כאן כפר ערבי הוא צמח הצבר. האידאולוגיה הציונית רצתה להוכיח שהיא הגיעה לארץ נטושה וללא עם.

אני ביקרתי בכפר שלי בשנת 1998 ובשנת 1999. לא רציתי ללכת לכפר. פחדתי. החבר שלי, מחמד חביה, הציע לי והתעקש שאסתכל על הכפר מרחוק. נסענו ברכב. לקחתי שני כדורי וליום. הגענו למקום שאחרי שירדתי מהאוטו מיד זהיתי אותו. זהו ראס אלתותה. הר בצד הדרומי של הכפר. שם נמצא בית החולים הדסה. משם מבטי הלך אל מרכז הכפר. אל המנזר. לא ידעתי מה קרה לי. נפלתי על האדמה, נתקפתי בהתכווצויות והתחלתי לצרוח. מה שפחדתי ממנו קרה. שלא אחזיק מעמד מול מראה הכפר. אחרי שנרגעתי נכנסתי לכפר. הגעתי עד למנזר נזירות סהיון [אחיות ציון] ליד הבית שלנו. התושבים היהודים לא היו באותה שעה בבית. הלכתי מסביב לבית. לא זוכר דבר, אני רק זוכר שראיתי את תקרת באר במים מרוצפת ואני יודע שבזמננו היא הייתה ללא ריצוף.

הפעם השנייה הייתה בגלל לחץ מהבת והנכדות שלי. ביקשו שאקח אותן ואראה להן את הבית ואת עין כארם. נסעתי איתן. פחדתי שהבכי יביך אותי מול הנכדות שלי. הפעם לא בכיתי. עשיתי להן סיור, אני הולך בכפר ונדמה לי שכל בית בכפר, כל חלון, כל רחוב וכל עץ שואלים אותי למה עזבת את הכפר?. החרטה הורגת אותי, מרגיש חרטה בשמו של העם הפלסטיני כולו. כאילו אני האחראי עליו. למה עזבנו את

تقدمت باتجاه مصدر النار، وفجأة انفجرت ألغام في المنطقة القريبة مني واستشهد فيها شباب من عين كارم، وانجرح عدد آخر. أنا ما صابتني الألغام. وشفت مناظر شنيعة للجرحى وشاهدت شخص يموت شوي شوي أمامي، علي الحمزة. أهلي فكروا إني استشهدت لأني تأخرت بالرجوع للبلد. في هذي الفترة قسم من السكان كانوا لا زالوا بالبلد. ولكن أغلب أهل البلد وخاصة النسوان والأطفال كانوا خارج البلد. فيما بعد صارت معركة ثانية في جبل العقود استشهد فيها ثلاثة من عين كارم أحدهم أخوي محمد الخطيب. كان عمره حوالي 30 سنة.

أغلب الرصاص اللي كان مع أهل البلد كان غير صالح، والتسليح كان رديء. كل هاذ بسبب انعدام قيادة. اليهود تمركزوا بعد فترة في جبل العقود وأهل البلد تمركزوا في جبل مقابل اللي هو جبل راس التوت. حتى المدفعية المصرية أجت لراس التوت وكان كل شيء بدون فائدة. وصلت الناس والمقاتلين لنتيجة إنه لا فائدة من القتال وأنهم لن يصدوا اليهود، وقرروا الانسحاب والانضمام إلى أهاليهم. اليهود دخلوا البلد فقط بعد حوالي أسبوعين من انسحابنا. كان اعتقاد عند الناس أن الخروج مؤقت وان الناس راح ترجع قريباً. عائلتي، أمي وأخواتي، طلعوا على السلط، وأنا بعدين انضميت إلهم. إحنا رحلنا مع أخوالي وأقارب إلنا من البلد. هناك التحقت بالجيش الأردني عام 1950. عام 1953 سافرت إلى الكويت. اعتقلت هناك ورحلت إلى الأردن بسبب نشاط سياسي وسجنت عام 1958 لمدة ثماني سنوات. وبعد سنة من ذلك اعتقلت مرة ثانية وسجنت يوم 22 – 6 – 1966 حتى حرب 1967 وحينها أفرجوا عنا.

العودة

لم يهدم من عين كارم بيوت وسُكنت كلها. أنا محتار من قرار الإبقاء عليها. كان بلد جميل وبلد سياحي. كانت مبنية من حجر. كان الها طابع فولكلوري. قد يكون هذا الطابع – لأنه الفنانين اليهود هجموا على أماكن شبيهة قرب حيفا ورمموها وسكنوا فيها – هو كان السبب لبقاءها. أنا زرت فلسطين وأجيت من القدس إلى غزة. لا توجد آثار تقريباً للبلاد العربية. هم كانوا حريصين جدا على إمحاء كل الآثار العربية. الشيء الوحيد اللي كان يدل أنه كان هون بلد عربية هو شجر الصبر. الأيديولوجية الصهيونية كانت تريد أن تبرهن أنها أجت على أرض مهجورة وبلا شعب.

أنا زرت بلدي سنة 1998 أو 1999. ما كنت بدي أروح عالبلد. كنت خايف. اقترح علي صديقي الأستاذ محمد حبية بعد إلحاح أن أطل على البلد من بعيد. سافرنا بالسيارة بعد ما أخذت حبتين فاليوم. وصلت منطقة ما كنتش عارفها. نزلت من السيارة وإذ بي أطل على البلد من منطقة عرفتها مباشرة، اسمها راس التوتة، جبل جنوبي البلد، المقام عليها مستشفى هداسا، من هناك أجت عيني على نص البلد، على الدير. ما بعرف شو صابني. هبطت على الأرض وصابني نوع من التشنج وصرت أصرخ. اللي كنت خايف منه صار، إني ما أستطعش تحمل منظر البلد. بعد ما هدأت دخلت البلد، وصلت عند راهبات صهيون جنب دارنا. سكانها اليهود ما كانوش ساعتها بالدار. لفيت حواليها ولكني لا أذكر شيء، فقط أذكر إنه سطح البير مبلّط جديد وما كان على زمانّا مبلط.

المرة اللي بعدها كانت تحت إلحاح

המולדת? עד היום זו שאלה שמטרידה אותי ומעיקה עלי. באיזה זכות עזבנו את הכפר? לדעתי, וכאן אני בויכוח עם רוב הפלסטינים שאומרים שיצאנו תחת לחץ ובגלל הטבחים שביצעו היהודים ותחת התוקפנות שלהם, לדעתי היה מגיע למולדת שנחזיק יותר מעמד. מול אמירות כמו "שמדינות ערב בגדו בנו", או "בואו נצא עכשיו ואחר כך נחזור", אני אומר שלמולדת היה מגיע יותר. זה מה שהרגשתי כשעברתי ברחובות עין כארם. אפילו לפני כן, לפני שביקרתי בעין כארם, נכנסתי לעזה עם חברי המועצה הלאומית הפלסטינית, כולם הצליחו לדבר. אני שתקתי מאונס. בגלל החרטה על הפשע הגדול שעשינו כלפי המולדת היפה הזאת. יש לי אמונה וגם תפיסה פוליטית, שעם ללא מנהיגות הופך לעדר בכל מובן המלה. אנחנו, לצערי, בחודש אפריל 1936 כאשר התפאר המופתי שהוא ברח מפלסטין דרך מנהרה ולא חזר אליה, מאז לא הייתה לנו מנהיגות פוליטית. תאר לך שמרד 36 הייתה לו מנהיגות צבאית ולא הייתה מנהיגות פוליטית בפלסטין. הלכה 36 והלכה 48 ולא באה מנהיגות פוליטית. אני חייתי את התקופה, חייתי באזור, נשאתי נשק ולקחתי חלק בקרבות, הבעייה הייתה שכל אחד יכל להוליך אותך, כל אשה כל עיוור כל טיפש כל זקן. יש סיפור על עיוור אחד, כאשר יצאו האזרחים מאלמאלחה, האנשים שאלו אחד את השני לאן נלך?, העיוור אמר בואו נלך לאלח'ליל [חברון]. כולם הלכו לחברון. אני אומר שמי שהנהיג את העם הפלסטיני היה עיוור.

נחזור לנקודה העיקרית, כשנכנסתי לכפר בפעם השנייה שתקתי מתוך כאב. לא צרחתי ולא בכיתי. תפסתי את עצמי בפני בתי ונכדותי. דפקנו בדלת. היה מאוחר, כמעט תשע. יצא איש זקן. אמרתי לו שזהו ביקור ללא תיאום, אבל זה הבית שלי. אמרתי את שתי המלים האלה והסתובבתי. לא נכנסתי לבית. בגלל זה אני לא מתאפק כשאני מדבר על עין כארם. [מתחיל לבכות].עד עכשיו.

זוהי שאלה שהרבה ישראלים מתעמתים איתה. פלסטינים רבים דופקים בדלת ואמרים זה הבית שלי. הביקורים האלה מועילים לנו. אחרי חמישים שנה אנחנו אומרים שזה הבית שלי, גם לאלה החדשים שלא מכירים את הסיפור ואומרים "אנחנו קנינו את הבית ולא מעניין אותנו". אני בעד שנמשיך לבקר למרות הקושי, ולמרות שאולי לא נעמוד מול העומס הרגשי. הם חושבים שזאת אדמתם מזה אלפי שנים. אנחנו נדפוק בדלת ונכה בזכרון שלהם ובתודעה שלהם ... שהאדמה הזאת שאתם יושבים עליה היא אדמה שנשדדה. זאת אומרת, מלחמה מוסרית. אני חושב שאם אנחנו מתכוונים להשיב את הזכויות שלנו, עלינו להתעקש על שני דברים: זכותינו על המולדת וזכותינו לשיבה. ההתעקשות הזאת תפעל כאמצעי לחץ על החברה הישראלית. הם יתחילו לחשוב ולדעת שזו אדמה שנגזלה ושהחברה הישראלית חיה על חשבון אנשים אחרים. אנשים אלה קופצים מולם מבין כותלי הבתים, מהגינות ומהגדרות. אומרים להם שזו אדמתנו.

העד הוא חבר במועצה הלאומית הפלסטינית

حفيداتي وبنتي، قالوا لي يا بابا خلينا نشوف البيت ونشوف عين كارم، طلعت معهم وكان إحراج أكثر انه يمكن ابكي أمام حفيداتي. صمدت بالفعل وأخذتهم وأنا ماشي كنت أتخيل انه كل دار بالبلد، كل شباك بالبلد، كل شارع بالبلد، كل شجرة بالبلد، تسالني ليش تركت البلد. كان قاتلني الندم باسم الشعب الفلسطيني كله، وكأني أنا المسؤول عنه، انه ليش تركنا البلاد ولحد الآن هذا السؤال مقلقني وهاددني، بأي حق إحنا تركنا البلد.

أنا بتصوري، ويمكن بختلف مع كل الشعب الفلسطيني اللي بقول انه تركنا تحت ضغط وبسبب مجازر اليهود وتحت عدوان اليهود. أنا أقول انه الوطن كان يستحق منا صمود أكثر، تحت حجة انه الدول العربية غشتنا وتعالوا اطلعوا وبعدين بترجعوا، أنا بقول انه البلد كانت بتستاهل منا أكثر. أنا هذا اللي كنت اشعر فيه وأنا أمر بشوارع عين كارم. حتى قبل هيك، قبل ما ادخل البلد، أنا دخلت غزة مع أعضاء المجلس الوطني، الكل كان يتحدث وأنا كنت صامت قسراً، وقاتلني الندم على الجريمة الكبرى اللي ارتكبناها بهذا الوطن الجميل، وعندي كل القناعات وعندي قناعة سياسية أكثر، انه فعلا شعب بلا قيادة يتحول الى قطيع بكل معنى الكلمة، ونحن للأسف بشهر 4 بعام 1936 لما تفاخر المفتي انه هرب من فلسطين من خلال النفق ولم يعد اليها، لم يكن لنا قيادة سياسية. تخيل ثورة ال 36 المجيدة كانت فيها قيادة عسكرية ولكن لم يكن قيادة سياسية في فلسطين، وراحت ال 36 وراحت ال 48 ولم يأت احد من القيادة السياسية. أنا عشت الفترة وعشت المرحلة وعشت المنطقة وحملت سلاح ودخلت معارك، المسالة فعلا انه كان أي واحد ممكن يمشيك، أي امرأه، أي أبله، أي أعمى، أي عجوز. يعني في قصة عن أعمى، لما طلعت الناس من المالحة، سألوا الناس وين بدنا نروح، قالهم الأعمى يللا نروح على الخليل، وطلعت الناس على الخليل. وأنا بقول انه اللي جرّ الشعب الفلسطيني هو واحد أعمى.

بنرجع للنقطة الأساسية، لما دخلت البلد للمرة الثانية كنت صامت بألم، وما صرخت وما بكيت، تماسكت أمام بنتي وحفيداتي ونسايبي. دقينا على الباب، وكان الوقت متأخر، حوالي الساعة تسعة، طلع واحد ختيار، قلت لهم "والله هاي زيارة بدون موعد بس هذا بيتي". حكيت هدول الكلمتين ودرت ظهري وما دخلت البيت. ولذلك ما بقدر أتماسك لما بحكي عن عين كارم، ولحد الآن. (يبكي)

هذا السؤال عم بواجهوه الاسرائيليين من فترة، كثير فلسطينية تدق على بابهم وبقولولهم هذا بيتي. هاي الزيارات مفيدة، انه بعد خمسين سنة أحنا بنقول لكم هذا بيتنا، وحتى للجايين ومش عارفين شو القصة وبقولوا انه إحنا اشترينا البيت وما خصّنا. أنا اليوم مع إنه احنا نزور وما نمتنع عن الزيارة رغم إنها صعبة ويمكن ما نتحمل. هم بفكروا انه هاي أرضهم من آلاف السنين. إحنا لازم ندقّ عليهم ونضرب ذاكرتهم وأدمغتهم انه هاي ارض مسروقة الي انتو قاعدين فيها.

يعني معركة أخلاقية، أنا بقول انه إحنا إذا بدنا نرجّع حقنا لازم يتحقق شغلتين: صمودنا وتمسكنا بالوطن وحق العودة. هذا الصمود راح يعمل قوه ضاغطة على المجتمع الإسرائيلي، راح يصير بفكر ويعرف ان ه هاي ارض مسروقة وعلى حساب ناس، ومن طيات البيوت بطلعوا لهم ومن البساتين بطلعوا لهم ومن الجدران بطلعولهم انه هاي الأرض أرضنا.

الشاهد هو عضو في المجلس الوطني الفلسطيني.

דלת הכניסה של בית משפחת ג׳ענין הסמוך לכנסיית יוחנן המטביל. מעל לדלת נחרתו שלושה בתי שיר שמברכים את המשפחה ומשבחים את המבנה שנבנה על פי הכיתוב בשנת 1886

مدخل منزل عائلة جعنين قرب كنيسة مار يوحنا وقد كتبت فوقه هذه الأبيات من الشعر

بزغت شموس السما في روضاتنا – إذ قد أتت بكل غصن يثمرُ
إن البيوت بخوف ربك شيدت – وبدونه قل لم تكن قط تعمرُ
قد فاه تاريخ البناء إن جرى – خيراً ألا يا آل جعنين أبشروا
سنة 1886 مسيحية

قبيلة بني حسن

قدمت قبيلة بني حسن الى القدس الشريف من منطقة جنوب الأردن ضمن جيش صلاح الدين الأيوبي في حملته لتحرير القدس وفلسطين من الصليبيين. وتعود جذور بني حسن إلى قبائل قيس في منطقة الحجاز في الجزيرة العربية. شاركت القبيلة في معركة حطين الشهيرة عام ١١٨٧. بعد الحرب، قام صلاح الدين باقطاع القبائل التي حاربت معه مناطق واسعة حول القدس وجبالها. ومن هذه القبائل: قبيلة بني زيد، قبيلة بني مالك وقبيلة بني حسن. كان شعار قبيلة بني حسن اللون الأحمر كونه اللون المعتمد كشعار قبائل القيسية. كانت قبيلة بني حسن تتزعم القبائل القيسية في جبال القدس مقابل تزعم بني مالك القبائل اليمنية. تعود قبيلة بني حسن بنسبها الى السادة الحسينيين والذين انتشر بهم وادي الصرار (وادي النسور) غربي القدس الشريف. اما قرى بني حسن الثابت نسبها عبر التاريخ الى هذه القبيلة فهي تسع قرى وهي: قرية الولجة وقرية المالحة وفيهم مشيخة بني حسن في آل درويش وقرية بتير وقرية الجورة وقرية صطاف (سطاف) وقرية خربة اللوز وقرية شرفات ولفتا وبيت صفافا. هناك من يرى بأهل عين كارم جزءاً من بني حسن أيضاً وهناك من يعتقد أن عين كارم وصوبا قد اضيفتا الى ناحية بني حسن من الناحية الإدارية فقط .

שבט בני חסן

השבט "בני חסן" שמוזכר בעדויות הפליטים של אזור ירושלים, הגיע לפלסטין ולאזור ירושלים במהלך המאה ה-12 כחלק מצבאו של סלאח אלדין אלאיובי המצביא המוסלמי שהגיע בראש צבא - שהקים מכל מחוזות המדינה המוסלמית - כדי לשחרר את פלסטין ואת ירושלים מהכיבוש הצלבני.
סלאח אלדין יישב את השבטים שהגיעו במסגרת צבאו במקומות שונים בפלסטין עם דגש מיוחד על ירושלים וההרים סביבה. הוא ביקש על ידי מדיניות היישוב הזאת לשמור על ירושלים מפני פולשים. כל שבט קיבל טריטוריה מוגדרת לישבה. השבטים קיבלו בדרך כלל אחריות על הבטחון באזור שלהם ועל הבטחת הדרכים מסביב לירושלים.
שלושה שבטים גדולים גרו בהרי ירושלים. שבט בני זייד, שבט בני מאלכ ושבט בני חסן. לבני חסן היה דגל בצבע אדום. אותו צבע שייצג אותם ואת השבט אליו היו שייכים בחצי האי ערב, שבט קייס.
בני חסן עברו מחצי האי ערב לדרום ירדן ושם הצטרפו לסלאח אלדין בדרכו להילחם בצלבנים בקרב חטין ליד טבריה. אותו קרב מכריע בשנת 1187 בו הביס סלאח אלדין את הצבא הצלבני. אחרי הקרב הם יושבו באזור ירושלים ועם השנים הקימו כפרים רבים: אלוולג'ה, בתיר, אלג'ורה, סטאף, ח'רבת אללוז, שרפאת, לפתא, בית צפאפא ואלמאלחה שבו גרה משפחת דרויש שניתנה לה מנהיגות כלל בני חסן בכל האזור. יש הגורסים שתושבי עין כארם גם הם מבני חסן ויש שחושבים שעין כארם וסובא היו תחת חסותם וניהולם של בני חסן אך אין להם קרבה משפחתית לשבט.

www.einkarem.info

דגל בני חסן ועין כארם בחגיגות השנתיות של יום "אלנבי מוסא" בדרום ירושלים. הדגל, בן מאות שנים, עבר מדור לדור והוא שמור אצל וועד פליטי עין כארם בירדן. (האירוע מוזכר בראיון עם אסחאק אלח'טיב בחוברת זו)

بيرق بني حسن وعين كارم الذي رفعه وفد عين كارم في احتفالات النبي موسى السنوية. (القصة مذكورة في مقابلة اسحاق الخطيب الواردة في هذا الكتيب)

هنا أسكن، هم سكنوا هنا هذا مفهوم ضمناً

إسرائيلية، ساكنة في عين كارم، ترفع لافتة تدلّ على الحياة الفلسطينية في المكان حتى النكبة

ايتن بروتشطين

جاءت روري ألفايس إلى إسرائيل عام 1952 وقامت بزيارة عين كارم. عشقت المكان الجميل وقررت أن تسكن فيه. فهي تسكن في القرية منذ 1958 وفيها ربّت بناتها الثلاث. لقد كان عمرها 19 عاماً وتقول اليوم أنها لم تعرف شيئاً. "لا أدري ماذا كنت سأعمل اليوم، لكن الحرج والتناقضات في عملية السكن في بيت عربي، هي أمر قائم". تعرف روري أفراداً من العائلة المسيحية التي ملكت هذا البيت حتى نكبة عام 1948 لأنهم جاؤوا للزيارة مباشرة بعد الحرب في 1967. بعد سنة من تلك الزيارة جاؤوا مرة أخرى، ولكن هذه المرة برفقة قريبة لهم كانت صارمة جداً إذ طالبت أن يُرجع البيت إلى أصحابه الأصليين. كان الجو متوتراً "ولكن اللقاء لم ينته بشكل سيء وإنما بشكل مؤلم. أنا أعترف أنه كان هنا فلسطينيون وأنهم طردوا. ولكن هذا يحدث في كل مكان في العالم. فهذا ما حدث لعائلتي التي أبيدت في الهولوكوست، كان لها بيت في روسيا، كان لها بيت ما زال قائماً ويسكن فيه سكان آخرون. لا يفترض بي أن أتحمل الذنب الجماعي تجاه الفلسطينيين، ويجب إيجاد حلّ عادل يشمل تعويضاً منصفاً للاجئين".

في يوم السبت 29 نوفمبر 2008 انضمت روري لجولة "زوخروت" في المكان. خلال الجولة وضعت لافتات للدلالة على مواقع مختلفة في القرية. روري قامت برفع إحدى هذه اللافتات بنفسها، تلك التي تشير إلى مدرسة القرية. بعد ذلك علّقت اللافتة مع لاجيء فلسطيني من عين كارم. بالنسبة لها كان ذلك أمراً طبيعياً، ومفهوماً ضمناً. هي تشهد أنها شخص "مثير زوبعات" فلم يكن لديها مشكلة أن تعلق اللافتة وأن يلتقطوا لها صورة وهي تفعل ذلك.

من تجربتنا في عدد غير قليل من الجولات التي قامت بها "زوخروت"، فإن هذه المبادرة الكريمة ليست مفهومة ضمناً على الإطلاق. ليس مفهوماً ضمناً أن تفتح بيتها أمام عائلة كانت ساكنة في "بيتها". ليس مفهوماً ضمناً أن تشارك في جولة لذكرى نكبة المكان الذي تعيش فيه، وبالتأكيد ليس مفهوماً ضمناً أن ترفع عالياً لافتة تدلّ على الحياة الفلسطينية التي كانت قائمة في ذلك المكان حتى النكبة. هذه الحركة التي قامت بها

כאן אני גרה, כאן הם גרו. זה מובן מאליו

ישראלית, תושבת עין כארם, מציבה שלט המציין את החיים הפלסטיניים במקום עד הנכבה

איתן ברונשטיין

רוֹרִי אַלְוַייס הגיעה לישראל בשנת 1952 וביקרה בעין כארם. היא התאהבה במקום היפה ובחרה לגור בו. מאז 1958 היא גרה בכפר וגידלה בו את שלוש בנותיה. היא היתה אז בת 19 והיום היא מספרת שלא ידעה כלום. "אני לא יודעת מה הייתי עושה היום אבל המבוכה והסתירות בלחיות בבית ערבי קיימות". רורי מכירה את המשפחה הנוצרית שבבעלותה היה הבית עד הנכבה ב-1948 כי הם באו לבקר מיד אחרי ההמלחמה ב-1967. שנה לאחר מכן הם ביקרו שוב והפעם בלוויית קרובת משפחה נוספת שהיתה מילטנטית במיוחד ודרשה שהבית יוחזר לבעליו המקוריים. נוצר מתח "אבל הפגישה לא הסתיימה ברע אלא בכאב. אני מכירה בכך שהיו כאן פלסטינים שגורשו אבל זה קורה בהרבה מקומות בעולם, גם למשפחה שלי מרוסיה, שהושמדה בשואה, היה בית שעדיין קיים וחיים בו אנשים. אני לא צריכה לשאת את האשמה הקולקטיבית מול הפלסטינים וצריך למצוא הסדר הוגן שיכלול פיצויים הגונים לפליטים".

ביום שבת 29 בנובמבר 2008 הצטרפה רורי לסיור של זוכרות בכפר. במהלך הסיור הוצבו שלטים המציינים את אתרי הכפר השונים. את אחד מהם, שציין את קיומו של ביה"ס של הכפר, התנדבה רורי להציב בעצמה. אח"כ היא גם תלתה את השלט יחד עם פליט פלסטיני מעין כארם. זה נראה לה דבר טבעי, ברור מאליו. היא מעידה על עצמה שהיא גם "שוויצרית" לכן אין לה בעיה להציב השלט ולהצטלם איתו.

מנסיון של לא מעט סיורים של זוכרות הג'סטה הגופנית הזו כלל לא מובנת מאליה. לא מובן מאליו שפתחה בעבר את ביתה בפני המשפחה שחיה בבית "שלה", לא מובן מאליו שהשתתפה בסיור על הנכבה במקום בו חיה ובעיקר לא מובן מאליו שהניפה אל על שלט המציין את החיים הפלסטיניים במקום עד הנכבה. הג'סטה הגופנית הזו מכבדת את העבר הפלסטיני של עין כארם אבל גם מאשרת את כיבוש הכפר בעצם המעשה של השילוט שנעשה ע"י יהודיה. זה מביך במידה מסוימת ומלא סתירות כפי שרורי עצמה מעידה. אבל זו המציאות שהיא מעדיפה לא להתכחש לה.

למיטב ידיעתה של רורי לא נוצרו יחסי ידידות בין ישראלים החיים בעין כארם לבין פליטי הכפר, למרות שהיו מפגשים לא מעטים בין הצדדים. ההכרה בזכות השיבה עשויה ליצור

بجسدها تعطي احتراماً لماضي عين كارم الفلسطيني، ولكنها أيضاً تقرّ باحتلال المكان بصنعها هذا كيهودية تضع لافتة. هذا مربك إلى حدّ ما ومليء بالتناقضات كما تشهد روري نفسها. ولكن هذا هو الواقع الذي تفضل ألاّ تتنصل منه.

حسب ما تعرفه روري، فإنه لم تُبنَ علاقات صداقة بين إسرائيليين يعيشون في عين كارم وبين لاجئي القرية، رغم أنه تمّت لقاءات عديدة بين الطرفين. إن الاعتراف بحق العودة من شأنه أن يبني علاقات تؤدي إلى مصالحة بين الطرفين. هذا الاعتراف يمكّن اليهود من أن يعيشوا في هذه البلاد مع سكانها الفلسطينيين وليس على حسابهم. وما دام سكان هذه البيوت لا يعترفون بحق العودة فلا يمكن أن تنشأ حياة مشتركة بشكل حقيقي. كذلك الحال بين عامة الإسرائيليين والفلسطينيين.

روري على حق، هي ليست مذنبة بالطرد والاحتلال، ولكنها تصادق عليه يومياً وبجسدها من خلال عيشها في بيت فلسطيني، ومن هنا يمكن تفهم الارتباك الذي تعيشه. وعندما تعلق لافتة جديدة فإن جسدها موجود ، بشكل رمزي، في مكان مختلف. يتحول من جسد محتل إلى جسد يعترف بأنه هو المحتل. هذا الاعتراف الجسدي هو خطوة ضرورية في طريق الاعتراف بحق العودة.

יחסים כאלה שיובילו גם לפיוס בין הצדדים. הכרה כזו תאפשר ליהודים לחיות בארץ עם תושביה הפלסטינים ולא על חשבונם. כל עוד תושבי הבתים האלה לא יכירו בזכות השיבה לא יוכלו להתפתח חיים משותפים באמת. כך גם בין כלל הישראלים לפלסטינים. רורי צודקת, היא אינה אשמה בגירוש ובכיבוש, אבל בגופה היא מאשרת אותו יום יום בחייה בבית פלסטיני ולכן מבוכתה מובנת. כשהיא מציבה את השלט גופה נמצא במקום אחר באורח סמלי. מגוף כובש הוא הופך לגוף המכיר בכיבוש שלו עצמו. ההכרה הגופנית הזו היא צעד הכרחי בדרך לקבלת זכות השיבה.

ما نراه وما لا نراه في عين كارم، جولة في المكان

عمر اغبارية

شارك حوالي 200 شخص من فلسطينيين وإسرائيليين، كبار وصغار، رجال ونساء في الجولة التي نظمناها للتعلم عن نكبة عين كارم، وذلك يوم السبت 29/11/2008.

"الحرجة" هي الساحة المركزية في قرية عين كارم الفلسطينية. كانت الحرجة في المساء ملتقى اجتماعياً يسهر فيه رجال القرية، وخلال النهار سوقاً. وصل إليها التـّجـّار والمشترون من القرى المجاورة: سطاف، القسطل، خربة اللوز، صوبا، قالونيا، لفتا، دير ياسين، المالحة، بيت مزميل، الجورة وغيرها. لقد تمّ تطهير كل القرى المذكورة، وكذلك عين كارم، من سكانها الفلسطينيين عام 1948، وقام المحتل الجديد بإسكان عائلات يهودية في أغلبها. كانت عين كارم قرية مركزية وكبيرة، فقد سكنها حتى منتصف 1948 حوالي 4000 نسمة. خرج معظمهم من قريتهم، بعد مجزرة دير ياسين التي نفذها مسلحون يهود هناك، باحثين عن مكان آمن قبل أن تهاجم القوات اليهودية قريتهم ويلاقوا، ربما، نفس المصير. أنباء مجزرة دير ياسين زرعت الرعب بين سكان المنطقة وفي فلسطين عامة. وبقي شباب عين كارم المسلحون في القرية ليدافعوا عنها.

كان في الحرجة قبر الشيخ عبيد، وكانت شجرة توت اعتاد شيوخ القرية الجلوس تحتها. اليوم، تطلّ شجرة التوت حزينةً على موقف للسيارات ممهـّد، دفن تحته قبر الشيخ عبيد. بالقرب من موقف السيارات وفي داخل البيوت الفلسطينية نشأت كنُس ومراكز دينية يهودية، بينها "الكنيس المركزي في عين كارم". في هذه البيوت سكنت عائلة علي وقربها من جهة الشرق كانت "الحارة".

لم يهدم محتلو عين كارم منازل القرية كما فعلوا في أغلب القرى الفلسطينية التي احتلوها. جاء يهود جدد وسكنوا منازل القرية. ما زالت البيوت واقفة كما كانت تقريباً قبل النكبة. يتفاخر قسم من الإسرائيليين الساكنين في المنازل الفلسطينية في عين كارم بأنهم نجحوا "بالحفاظ" على القرية ورعايتها وتحويلها لمكان مميّز يجذب السيـّاح. فعلاً، من يدخل اليوم قرية عين كارم ويرى فقط ما أراد له المحتل أن يرى، فسوف يستمتع بالجوّ الريفي الساحر، وسيزور عدداً من الكنائس المبهرة، وسيعجب بالفن المعماري للبيت العربي، وسيمتد نظره حالماً في المنظر الخلاب، وسيأكل في مطعم جميل وسيتعرف على التاريخ البعيد للمكان المقدس الرابع في الديانة المسيحية.

סיור בעין כארם, גילוי הנסתר

עמר אע'באריה

כ- 200 בני אדם, אישים ונשים, פלסטינים ויהודים, צעירים ומבוגרים, השתתפו ביום שבת ה- 29/11/2008 בסיור הלימודי שקיימנו בכפר הפלסטיני עין כארם.

הסיור התחיל ב"אלחַרַגֶ'ה". הכיכר המרכזית של הכפר הפלסטיני לפני הנכבה. הכיכר היתה מרכז למפגשים חברתיים של תושבי הכפר בשעות הערב, ושוק במהלך היום. לשם הגיעו סוחרים מהכפרים שבסביבה כמו סטאף, אלקסטל, ח'רבת אללוז [הר דותן], סובא, קאלוניא [מוצא, מבשרת י-ם], לפתא, דיר יאסין [גבעת שאול], אלמאלחה, בית מזמיל [קרית היובל], אלג'ורה [אורה] ועוד. כמו עין כארם, כל הכפרים המוזכרים כאן טוהרו ב - 1948 מתושביהם הפלסטינים ורובם יושבו על ידי הכובש הטרי במתיישבים יהודים. עין כארם היה כפר גדול ומרכזי, גרו בו עד אמצע 1948 קרוב ל-4000 בני אדם. רובם יצאו לחפש מקלט לפני שכפרם יותקף, וזאת אחרי שהגיעו אליהם החדשות על הטבח שביצעו חמושים יהודים בכפר השכן דיר יאסין. צעירי עין כארם שהיה להם נשק נשארו בכפר כדי להגן עליו.

ב"אלחרג'ה" היה קבר השיח' עֻבַּיד, והיה עץ תות שהזקנים הפלסטינים נהגו לשבת מתחתיו. היום, עץ התות משקיף בעצב על חניון מכוניות שקבר תחתיו את קבר השיח'. לידו, בתוך בתי פלסטינים, צמחו בית חב"ד ו"בית הכנסת המרכזי בעין כרם". כאן הייתה שכונת משפחת "עַלי" ומאחורינו שכונת "אלחארה". כובשי עין כארם לא הרסו את בתי הכפר, כפי שעשו ברוב הכפרים הפלסטינים שכבשו. יהודים נכנסו לבתים וגרו בהם. עד עצם היום הזה הכפר עדיין עומד, כמעט, כפי שהיה לפני הנכבה. הישראלים שגרים בבתי הפליטים של עין כארם מתגאים בכך שהצליחו "לשמר" את הכפר, לטפחו לכפר מיוחד במינו ומושך תיירים. אכן, מי שנכנס לכפר היום ורואה רק את מה שמראים לו, נהנה מאווירה פסטורלית מקסימה, מבקר במספר כנסיות מרשימות, מתפעל מהארכיטקטורה של הבתים הערבים, בוהה בנוף המרהיב, סועד במסעדה ומכיר היסטוריה עתיקת יומין של המקום הרביעי בקדושתו בדת הנוצרית. הסיור שלנו, בעזרת המידע שקיבלנו מפליטי הכפר ובסיועו של בן עין כארם מר השאם אבו רוזא, מהדור השני לנכבה ומי שהדריך אתנו את הסיור, חשף עד כמה השתנה הכפר בעצם ולא נשמר כפי שרואים זאת הישראלים. הדיירים הוחלפו, השפה הפכה לעברית, הסמטאות והשכונות קיבלו שמות חדשים, מספר בתים פרטיים

جولتنا، بمساعدة المعلومات التي حصلنا عليها من لاجئي عين كارم وبمساعدة السيد هشام أبو روزا، من الجيل الثاني للنكبة، كشفت إلى أي مدى تغيّرت القرية بعكس ما يعتقد الإسرائيليون. فالسكان بُدّلوا، واللغة أصبحت عبرية، وأعطيت الحارات والطرق أسماء جديدة، وتحوّل عدد من البيوت إلى كنُس، وأغلق المسجد، ودُنّست المقبرة المركزية، واختفت المدرسة الرسمية.
مشينا في طريق الصبرات باتجاه المروج حيث كانت تسكن عائلة زغب. تحوّل أحد البيوت إلى "متحف أيام التوراة". هذا هو بيت عائلة رحيل، عائلة فلسطينية ثرية. كان جبر رحيل شاباً وسيماً، ذهب يوماً إلى سوق "محنيه يهوده" على حصانه الأبيض الذي أهداه إياه أبوه. تعرّف هناك على "ألِجرَه"، شابة يهودية من عائلة متدينة، ووقع في حبها ووقعت في حبه ثم تنصّرت من أجله. رغم معارضة العائلتين تزوج جبر وألجره عام 1929. قصة عشق ورومانسية قبل النكبة. يعيش قسم من عائلة رحيل هذه الأيام في القدس وبيت لحم.
قرب دير "راهبات صهيون" كان منزل جدّ هشام، فيه وُلد وكبر والده. بعد حرب 1967 جاء والده لزيارة القرية، ولم يسمح له السكان الإسرائيليون دخول بيته. لكن اللقاء مع راهبة في الدير، كانت تعرفه من قبل النكبة، كان مؤثراً. مررنا من داخل حارة النصارى قرب بيت عائلة جعنين وبيت عائلة روك القريبين من كنيسة يوحنا المعمدان. في كلا البيتين تسكن عائلات يهودية.
بعد ذلك توقفنا في المقبرة الإسلامية، التي تقع بمحاذاة الشارع الرئيسي قرب مركز القرية، تحت حارة "الطوار" أو "الدوار" ومقابل معصرة زيتون أصبحت اليوم مطعماً. كان في القرية عدة مقابر مسيحية ولكنها موجودة داخل أراضي الكنائس فحوفظ عليها. أما المقبرة الإسلامية فتتعرض للعبث والتدنيس وتحاول إحدى العائلات اليهودية شق طريق لمنزلها من داخل المقبرة، رغم قرار محكمة إسرائيلية بمنع ذلك العمل.
مشينا في طريق العين باتجاه أكثر المواقع قدسية في القرية، ألا وهو عين مريم العذراء. في طريقنا مررنا قرب عيادة الدكتور وكيم وبيت عائلة أسطفان وصيدلية الشعيبي ومقهى خليل منون ومعمل الشراب التابع لمحمد البكري الواقع مقابل دكان أبو روزا.

הפכו לבתי כנסת, המסגד נאטם, בית הקברות המרכזי חולל ובית הספר שהיה קומה מעל למסגד, נעלם.
משה עמירב, אישיות ציבורית ופעיל פוליטי, גר בבית פליט פלסטיני בעין כארם ומחבר ספר על הכפר, השתתף בסיור ואמר בתחילתו שהוא מרגיש שלם עם העובדה שהוא גר בבית של פליט. הוא מוכן כ"מחווה" להקים מוזיאון לזכר הנכבה הפלסטינית, אך אין להחזיר את הפליטים לאדמותיהם. הסיור בא לאתגר תפיסות מעין אלה ולנער את השלווה של הכובש.
הלכנו ב"טריק אלסבראת" [דרך הצבר] לכיוון "אלמֻרוג'" [העמקים] שם נמצאת שכונת משפחת "זע'ב", משפחתו של השאם. השאם הביא אתו גם את בנו בן ה-15 לסיור. באחד הבתים הפלסטיניים הקימו "מוזיאון ימי התנ"ך". זהו ביתה של משפחת רחיל. ג'בר רחיל, צעיר מהמשפחה, התאהב באלגרה, בחורה יהודייה ממחנה יהודה שפגשה אותו על סוסו הלבן שקיבל במתנה מאביו האמיד. למרות התנגדות שתי המשפחות, ג'בר ואלגרה התחתנו בשנת 1929. אלגרה אף הצטרפה לדת בעלה והתנצרה. רומנטיקה לפני הנכבה.
השאם לקח אותנו לבית בו נולד וגדל אביו. הוא נמצא סמוך למנזר אחיות ציון. אחרי מלחמת ששת הימים ב - 1967 הגיע אביו לביקור בכפרו. הדיירים הישראלים לא נתנו להיכנס לביתו. השאם מספר על המפגש המרגש בין אביו, באותו יום, עם הנזירה השכנה שלו מלפני 1948. הבן של השאם, צמוד לאביו כל הזמן ושומע את הסיפורים על הכפר. עברנו ב"שכונת הנוצרים" ליד בתיהם של משפחת "ג'ענין" ומשפחת "רוק" הסמוכים לכנסיית יוחנן. גם הם מאוכלסים על ידי משפחות יהודיות. הגענו לבית הקברות המרכזי של הכפר, הוא בית קברות מוסלמי. לא רחוק ממרכז הכפר, על הרחוב הראשי, מתחת לשכונת משפחת "אלטוואר", מול מה שהיה בית בד של משפחת "בולוס" והיום משמש כמסעדה. בתי הקברות הנוצריים היו בתוך שטחי הכנסיות והם נשמרו היטב. בבית הקברות הזה נחשפנו לזוועת חילול המקום ולנסיונות של אחת המשפחות הישראליות הגרות בסמוך לקברים לסלול כניסה לביתה דרך בית הקברות. הסוגייה הגיעה לבית המשפט הישראלי שפסק, בעקבות עתירה של הווקף המסלמי, על הפסקת העבודות הנעשות שם, אך העבודות נמשכות. השלט שהצבנו במקום אמור להבהיר לעוברים ושבים ולשכנים שמדובר בבית קברות פלסטיני. המשכנו ב"טריק אלעין" לכיוון המקום

فوق العين بني مسجد على اسم عمر بن الخطاب، الذي دخل فلسطين عام 638 ويقال إنه زار الموقع. كان الطابق الثاني من المبنى الذي بني في بداية القرن العشرين مدرسة عين كارم الحكومية للبنين، ولكن المحتل هدمها في بداية سنوات الستين من القرن الماضي. كان في القرية مدارس أخرى تابعة تابعة للكنائس، وتستعمل إحداها اليوم كمدرسة إسرائيلية. ما زال المسجد موجوداً بحالة جيدة إلاّ أنه مغلق أمام الزائرين أو المصلّين. قرب عين مريم يقع منزل الحاج إسماعيل الذي سكن هناك في نهاية القرن التاسع عشر واستضاف في بيته هذا، لمدة سنة، الجنرال البريطاني تشارلس جوردون الذي وصل القرية لبحث التاريخ المسيحي في المكان. اليوم تسكن عائلة إسرائيلية في بيت الحاج إسماعيل ويستعمل أيضاً كمركز للموسيقى. من ذلك المكان باتجاه الغرب تبدأ طريق التعامير التي توصل لكنيسة الزيارة. في بداية الطريق كان قبل النكبة مقهى العرب، التابع لعائلة العرب.

إن هروب غالبية سكان عين كارم في أيار ١٩٤٨ لم يلغ خطة القوات الصهيونية لاحتلال القرية ومنع أهلها من العودة. قصف الإسرائيليون – حسب المؤرخ الإسرائيلي بيني مورس وحسب شهادات اللاجئين – قرية عين كارم من التلّتين القريبتين: بيت مزميل وخربة الحمامة. حاول المسلحون الفلسطينيون صدّ الهجوم وحاربوا حتى نفذت الذخيرة وسقط منهم عدد من المقاتلين. احتل الإسرائيليون القرية في منتصف تموز ١٩٤٨.

شارك في الجولة بعض الإسرائيليين الساكنين في بيوت اللاجئين الفلسطينيين في عين كارم. أحدهم هو موشِه عميراب، الذي يعتبر نفسه ناشطاً سياسياً يسارياً، قال في الجولة أنه لا يشعر بالذنب إزاء الحقيقة أنه يسكن في بيت لاجيء، وأنه لا يوافق على عودة اللاجئين ولكنه مستعد " كمبادرة حسن نيّة" لإقامة متحف لذكرى النكبة الفلسطينية. جاءت جولتنا هذه لتتحدى تلك المعتقدات ولتكشف المستور عن أعين الإسرائيليين ولتؤرق سكينة المحتلين. فلا يمكن لإنسان عادي، بعد ذلك، أن يستمتع في هذه القرية غير مبال بما انكشف أمامه من مأساة مخفيّة وراء الجو الساحر والطبيعة الخلابة.

המפורסם והקדוש של הכפר, מעיין מרים. בדרך עברנו ליד מרפאת ד. וכּים, בית משפחת אסטפאן, בית מרקחת אלשעיבי, מפעל הגזוז של מחמד אלבכרי מול המכלת של אבו רוזא.
מעל למעיין מרים נבנה מסגד על שם עֻמר בן אלח'טָּאב, שהגיע לפלסטין בשנת 638 וככל הנראה ביקר במקום. מעל למסגד נבנתה בתחילת המאה העשרים קומה נוספת ששימשה עד 1948 כבית הספר הממלכתי לבנים של עין כארם. היו בכפר בתי ספר נוספים שהיו שייכים לכנסיות. קומת בית הספר הממלכתי נהרסה בשנות הששים. המסגד עומד על תילו אך הכניסה אליו אסורה וכל פתחיו נאטמו. מספר אנשים ונשים ממשתתפי הסיור עלו לגג המסגד והתפללו. גם השאם התפלל. אנשים התרגשו מהשלט שהכנו עם הכותרת "מסגד הכפר ומעיין מרים" והתחרו על תלייתו. ליד המעיין עדיין קיים ביתו של אלחאג' אסמאעיל שגר שם בסוף המאה ה־ 19 ואירח בביתו, במשך שנה, את הגנרל הבריטי צ'ארלס גורדון שהגיע לכפר כדי לחקור את ההיסטוריה הנוצרית במקום. בית אלחאג' אסמאעיל משמש היום כבית מוסיקה ובית פרטי למשפחה ישראלית. משם מערבה מתחילה "טריק אלתעאמיר" המובילה לכנסיית הביקור. בתחילת הדרך היה בית קפה "אלערב".
בריחתם של רוב תושבי עין כארם במאי 1948 מפני מתקפה ישראלית לא ביטלה את התכנית של כוחות ההגנה לכבוש את הכפר. הכוחות הישראלים הפגיזו , על פי בני מוריס, את הכפר משתי הגבעות שחלשו עליו, בית מזמיל [קרית היובל] וח'רבת אלחמאמה [הר הרצל]. מעט החמושים הפלסטינים ששהו בכפר ניהלו קרב מול התוקפים בשתי הגבעות ואף איבדו בין שלושה לחמישה חללים, עד שנגמרה להם התחמושת, הם נסוגו מכפרם שנכבש סופית באמצע יולי 1948.
בסיור רב המשתתפים, היו גם מספר ישראלים תושבי עין כארם היום. בסיור הזה הם נחשפו למקום שונה מהמקום שהכירו עד כה. אדם ממוצע לא יכול להישאר אדיש נוכח הפער העצום החבוי בין הגלוי והנסתר בכפר עין כארם.

صورة منزل ابراهيم سعيد قبل ١٩٤٨ تحول إلى الكنيس المركزي في عين كارم
תמונת בית אברהים סעיד עד 1948 הפך לבית הכנסת המרכזי בעין כרם
Ibrahim Sa'id's house till 1948 became the central synagogue of 'Ayn karim

al-Dhuwar family neighborhood, across from what had been the olive press that belonged to the Boulus family, today a restaurant. The Christian cemeteries were located within the grounds of the churches, and were preserved. At this cemetery we could see the horrors of its desecration, and the attempt by one of the Israeli families living near the graves to pave a path to their home through the cemetery. The matter reached the Israeli courts which decided, in response to a petition from the Moslem Waqf, to stop the work, but it continued. The sign we erected there is intended to make clear to passersby and to the neighbors that this is a Palestinian cemetery.

We continued along Tareeq al-'Ayn, to the village's famous holy site, Mary's Well. On the way we passed D. Wakim's clinic, the Estefan family's house, the al-Shu'aybi pharmacy, Muhammad al-Bakri's soda factory across from abu Roza's grocery.

A mosque named for Umar ibn al-Khattab, who reached Palestine in 638 and apparently visited this site, had been built above the spring. At the beginning of the 20th century a new mosque was built, his second floor served until 1948 as the village's public elementary school for boys. There were additional schools run by the churches. The second floor was demolished in the 1960's. The mosque still stands, but entry is forbidden and all its openings have been sealed. Some of the men and women who participated in the tour went up to the roof of the mosque and prayed. Hashim prayed as well. People were moved by the sign we had prepared, reading "The village mosque and Mary's Well," and competed to install it. The house of al-Haj Isma'eil still stands next to the spring. He lived there at the end of the 19th century, and for a year hosted in his home the British general Charles Gordon, who had come to the village to study the history of the local Christians. Al-Haj Isma'eil's house is today a music center and private home of an Israeli family. Tareeq al-Ta'ameer begins there, leading west to the Church of the Visitation. At the beginning of the road stood the al-'Arab coffee house.

The flight of most of Ayn Karim's inhabitants in May, 1948, in the face of Israeli aggression, did not cancel the Haganah's plans to capture the village. According to Benny Morris, Israeli forces shelled the village from two hills overlooking it, Bayt Mazmil [Qiryat HaYovel] and Khirbat al-Hamamah [Mt. Herzl]. The few armed Palestinians in the village fought the attackers on the two hills, and 3-5 people were killed, until their ammunition ran out and they withdrew from their village, which was finally captured in mid-July, 1948.

Among the many participants in the tour were some current Israeli residents of Ayn Karim. The tour showed them a place that was different from the one they had known up to now. The average person can't remain indifferent to the huge gap between what's visible and what's hidden in the village of Ayn Karim.

Nakba. Israelis living in the homes of Ayn Karim's refugees are proud that they succeeded in "preserving" the village, to care for it and transform it into a special place that attracts tourists. In fact, people coming today to the village, who see only what they're shown, enjoy the wonderful pastoral atmosphere, visit a number of impressive churches, are amazed by the architecture of the Arab houses, wonder at the splendid landscape, dine at a restaurant and hear about the ancient history of the fourth holiest place of the Christian religion. Our tour, aided by information received from the village's refugees and from a son of the village, Mr. Hisham Abu Roza, a member of the Nakba's second generation, showed how, in fact, the village had changed, had not been preserved, unlike what Israelis think. The residents were replaced, the language became Hebrew, the streets and lanes received new names, a number of private homes turned into synagogues, the mosque was sealed, the central cemetery was desecrated, and the school, on the mosque's second floor, disappeared.

Moshe Amirav, a public figure and political activist, the author of a book about the village, lives in a house that belonged to a refugee from Ayn Karim. He participated in the tour, and said at the start that he's comfortable living in the home of someone who became a refugee. He's willing, as a gesture, to establish a museum commemorating the Palestinian Nakba, but the refugees should not be returned to their lands. The purpose of the tour is to challenge such views, and disturb the conqueror's peace of mind.

We took the "tareeq al-sabrat" [the sabra's path] toward al-murooj [the valleys], the Zaghab family neighborhood, Hisham's family. Hisham brought his 15-year old son along on the tour. A "Museum of Biblical Times" had been established in one of the village houses. It's home of the Raheel family. Jabr Raheel, one of the family's young men, fell in love with Allegra, a Jewish girl from Mahane Yehuda who met him when he was riding the white horse he received as a gift from his wealthy father. Despite the opposition of both families, Jabr and Allegra married in 1929. Allegra even converted to Christianity, her husband's religion. Romance – before the Nakba.

Hisham took us to the house in which his father was born and grew up. It's near the Sisters of Zion convent. After the Six Days War in 1967, his father came to visit the village. The Israeli inhabitants didn't allow him to enter his house. Hisham recounts the emotional meeting that day between his father and a nun who had been his neighbor before 1948. Hisham's son stands next to his father the entire time, hearing the stories about the village. We walked through the "Christian neighborhood," near the homes of the Ja'anin and the Rok families, next to the church of St. John. They're also inhabited by Jewish families. We reached the main cemetery of the village, a Moslem cemetery. It's not far from the village center, on the main street, below the

What's visible and what's hidden in the village of 'Ayn Karim

Umar Ighbariyyeh

On Saturday, 29.11.08, some 200 people – men and women, Palestinians and Jews, young and old – participated in our study tour of Ayn Karim, the Palestinian village.

The tour began at "al Haraja," the village's central square prior to the nakba. It was where the villagers would meet each other in the evening, and was a market during the day. Merchants would come from other villages in the area – from Sataf, al-Qastal, Khirbat al-Lawz [Mt. Dotan], Suba [Zuba Kibutz], Qalunya [Motza, Mevasseret Yerushalayim], Lifta, Dayr Yassin [Giv'at Shaul], al-Maliha, Beit Mazmil [Qiryat HaYovel], al-Jora [Ora], and others. Like Ayn Karim, all these villages were cleared of their Palestinian inhabitants in 1948, and most were resettled with Jews by the new occupying power. Ayn Karim was a large, important village, and until mid-1948 almost 4000 people lived there. Most of them left to seek refuge before their village was attacked, after they received word of the slaughter armed Jews carried out in the neighboring village of Dayr Yassin. Young men from Ayn Karim who had weapons stayed to defend the village.

The tomb of Sheikh Ubyad stood in al-Haraja, and there was a mulberry tree under which the Palestinian elders would sit. Today, that tree sadly overlooks a parking lot that covered over the sheikh's tomb. Nearby, in what had once been Palestinian homes, the Chabad House and the Ayn Karim Central Synagogue sprang up. This was the Ali family's neighborhood, and behind us the al-Hara neighborhood. Ayn Karim's conquerors didn't destroy the village houses, as they did in most of the Palestinian villages they captured. Jews moved into the houses to live. The village stands today almost as it did before the

Town's name through history	During the Crusades period, Ein Karim was known as St. Jehan de Bois.
Schools	Ein Karim had two elementary schools, one was for boys and the other for girls.
Notable people from town	al-Shaykh 'Isa Mannun, who was dean of the Islamic Foundation College at al-Azhar University in Egypt, and also Salih al-Sobani the first Palestinian martyr in 1936 rebellion
Local council	'Ayn Karim had a local council which ran its administrative affairs.
Religious institutions	Since 'Umar Ibn al-Khatab visited and prayed in the village soon after the Muslim Arab conquest in the 7th century, a mosque has been erected for this occasion (which remains standing to this date). The village also has several churches and monasteries including a Church for John the Baptist, the Franciscan monastery, the Church of the Visitation, the Convent of Saint Zecharia, and the Church of the Lady of Sahyun and her tombs.(Les Soeurs de Notre-Dame de Sion)
Nearby wadies & rivers	The spring or 'Ayn Maryam used to provide the village with fresh water supplies.
Exculsive jewish colonies on town's lands	Beyt Zayit, Even Sapir, 'En Karem, the home for Hadassah hospital

Town Today

According to the Palestinian historian Walid Khalidi, the village remaining structures on the village land are:

"The village houses are inhabited by Jewish families. One Christian Arab family, exiled from the village of Iqrit (Acre District) in 1949, lives in the village, in an old school building attached to the Franciscan monastery. Some of the larger houses are beautiful lime stone buildings two or three stores high with arched windows and doors recessed into a larger arched facade. Some doors open onto balconies with metal railings. There are seven Christian churches and monasteries in the village. The village mosque, in a state of disrepair, still stands with its minaret." But without its second floor which was the Ayn Karim School before the Nakba.

Information given by www.palestineremembered.com

About ‘Ayn Karim

<table>
<tr><th>Statistic/Fact</th><th colspan="3">Value</th></tr>
<tr><td>Israeli occupation date</td><td colspan="3">July 18, 1948</td></tr>
<tr><td>Distance from district center</td><td colspan="3">7.5 (km) West of Jerusalem</td></tr>
<tr><td>Elevation from the sea</td><td colspan="3">650 (meters)</td></tr>
<tr><td>Israeli attacking brigade</td><td colspan="3">Irgun Zvai Leumi, Gadna (Haganah Youth Battalions) and the Home Guard.</td></tr>
<tr><td>Defenders</td><td colspan="3">Local militia</td></tr>
<tr><td>Exodus Cause</td><td colspan="3">Military assault by Jewish troops</td></tr>
<tr><td>Village remains after destruction by Israelis</td><td colspan="3">Ein Karim mostly survived the destruction which plagued the neighboring villages, many of its houses are currently occupied by Israeli Jewish settlers, and some house are occupied by Palestinian Chistians families who were ethnically cleansed out of Iqrit, northeast of Acre.</td></tr>
<tr><td>Ethnically cleansing by Israelis</td><td colspan="3">The original residents were completely ethnically cleansed.</td></tr>
<tr><td>Village clans or hamulas</td><td colspan="3">The clans of Zaghab, al-Harith, al-Dhouwar, Hazin, & Ali.</td></tr>
<tr><td rowspan="5">Land ownership before occupation</td><td>Ethnic Group</td><td colspan="2">Land Ownership (Dunums)</td></tr>
<tr><td>Arab</td><td colspan="2">13,449</td></tr>
<tr><td>Jewish</td><td colspan="2">1,362</td></tr>
<tr><td>Public</td><td colspan="2">218</td></tr>
<tr><td>Total</td><td colspan="2">15,029</td></tr>
<tr><td rowspan="7">Land usage in 1945</td><td>Land Usage Type</td><td>Arab (Dunum)</td><td>Jewish (Dunum)</td></tr>
<tr><td>Irrigated & Plantation</td><td>7,953</td><td>7</td></tr>
<tr><td>Area planted w/ olives</td><td>4,300</td><td>0</td></tr>
<tr><td>Planted W/ Cereal</td><td>1,175</td><td>24</td></tr>
<tr><td>Built up</td><td>1,024</td><td>680</td></tr>
<tr><td>Cultivable</td><td>9,128</td><td>31</td></tr>
<tr><td>Non-Cultivable</td><td>3,515</td><td>651</td></tr>
<tr><td rowspan="7">Population befor occupation</td><td>Year</td><td colspan="2">Population</td></tr>
<tr><td>1596</td><td colspan="2">160</td></tr>
<tr><td>1922</td><td colspan="2">1,735</td></tr>
<tr><td>1931</td><td colspan="2">2,637</td></tr>
<tr><td>1945</td><td colspan="2">3,180</td></tr>
<tr><td>1948</td><td colspan="2">3,689</td></tr>
<tr><td>Est. Refugees 1998</td><td colspan="2">22,653</td></tr>
<tr><td>Number of houses</td><td colspan="3">In (1931): 555 (includes ‘Ayn al-Rawwas and ‘Ayn al-Khandaq)</td></tr>
</table>

ذاكــرات عين كـــارم

זוכרות את עין כּארם

Remembering Ayn Karim